

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVI

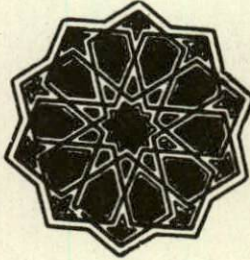

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVI

Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

ISBN 975-482-013-9 (TK. NO)
ISBN 975-482-391-X (36. CİLT)
ISSN 1301-0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1997

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Hüseyin ATAY <i>Hadislere Göre Kur'an Okuma Şartları</i>	1
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ <i>İslâm Ahlâkı ve İnsan Davranışları</i>	15
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>İslâm'da ve Türkiye'de Kadınlar</i>	29
Prof. Dr. Mehmet BAYRAKDAR <i>Fârâbi'nin "Şiir Sanatının Kanunları Risalesi" Adlı Eseri</i>	45
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Yurtdışına Yönelik Dinî Yayınlar</i>	67
Doç. Dr. Hasan ONAT <i>Şiiliğin Doğuşu Meselesi</i>	79
Doç. Dr. İrfan AYCAN <i>Emevî İktidarının Devamında Sakîf Kabîlesinin Rolü</i>	119
Doç. Dr. Mustafa ERDEM <i>Kıptî Meselesi Üzerine Bir Araştırma</i>	143
Doç. Dr. Cemal TOSUN <i>İlâhiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi</i>	179
Doç. Dr. Nesimi YAZICI <i>Sırrı Paşa ve Vilayet Gazeteleri</i>	223
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR <i>Endülüs'ün Yıkılış Süreci Üzerine Mülâhâzalar</i>	233
Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM <i>Küme'yt b. Zeyd el-Esedî</i>	255
Dr. Recep KILIÇ <i>Babanzâde Ahmed Naim'in Felsefî Görüşleri</i>	297
Öğr. Gör. Demirhan ÜNLÜ <i>Kur'ân-ı Kerim Okuma Yarışmaları</i>	341

Dr. Baki ADAM	
<i>Tevrat'ın Tahriî Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış . .</i>	359
Ignaz GOLDIHER (Çev. Dr. Ömer ÖZSOY)	
<i>Hadis'te Yeni Eflatuncu ve Gnostik Unsurlar .....</i>	405
Ar. Gör. Ali DERE	
<i>Ein Überlick Über Entwicklung des Hadit und Seinen Formalen Aspekt .....</i>	423
Kurt ve Ursula REINHARD (Çev. Ar. Gör. Bayram AKDOĞAN)	
<i>Bir Avrupalı Gözüyle 1955-60 Yılları Arasında Türkiye'de Müsiki Hayatı ...</i>	443
Muhammed H. BAKALLA (Çev. Necmettin YURTSEVEN)	
<i>Siretu İbn-i Hişam'ın Arapçası İle Bugünkü Arapça'nun Bir Mukayesesi .....</i>	461
Ebu'l-Vefa TAFTAZÂNİ (Çev. Ar. Gör. Mustafa AŞKAR)	
<i>Gazzâli'nin Tasavvuf Ekollerine Etkisi .....</i>	471
Yrd. Doç. Dr. İdris ŞENGÜL	
<i>Prof. Mehrân ve Diresatun Tarihiyyetun Mine'l Kur'ân-ı Kerim .....</i>	481
Dr. Osman TAŞTAN	
<i>Proceedings of the 14th Congress of the Union Europeenne Des Arabisants et Islamisants .....</i>	493
Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK	
<i>Prof. Dr. Hikmet Tanyu'nun Hayatı, Eserleri ve Fikirleri .....</i>	499
Dr. Baki ADAM	
<i>Prof. Dr. Hikmet Tanyu'dan Günümüze Dinler Tarihi Çalışmaları .....</i>	509
Prof. Dr. Harun Güngör	
<i>Dinler Tarihcisi Olarak Prof. Dr. Hikmet Tanyu ve Türk Dinî Tarihi Çalışmalarına Katkısı .....</i>	521

KÜMEYT b. ZEYD el-ESEDÎ ve HÂŞİMİYYÂT'I -I-

(İslâm Tarihi Açısından Bir Değerlendirme)

Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM

GİRİŞ

Şairlerin İslâm tarihinde meydana gelmiş olan siyasî ve itikâdî olaylarla büyük ölçüde alakası bulunmaktadır. Bu alakanın, Arap şiirinin geliştiği ve yenilik kazandığı Emevîler döneminde daha sıkı olduğu görülmektedir. Siyasî mücadelelerde ve kabile çekişmelerinde aktif rol oynayan şairler, bir bakıma o devirde bugünkü basın-yayın organlarının görevini yerine getiriyorlardı. Bu bakımdan, hemen her kabile ve grup, kendisini savunan, düşmanlarını kötöleyen ve kamuoyunu kendi lehine yönlendiren şair veya şairlere sahip bulunuyordu. Mesela, iktidardaki Ümeyye ailesi, Cerir, Ferezdak, Ahtal ve Benî Şeybân'dan Nâbiğa gibi şairleri himaye ediyor; bu şairler de Benî Ümeyye'yi övüyor, savunuyor ve rakiplerine şiirleriyle hücum ediyorlardı. Abdullah b. Kays er-Rukiyyât başta olmak üzere bazı şairler Zübeyr ailesini tutuyor ve onları herkesten üstün görüyordu. Bir kısım şairler de Haricîlerin görüşlerini benimsemişler, onların dışındakileri bid'at ve dalâlet ehli olarak kabul etmişlerdir. Tırimmah b. Hakîm, Hâricî şairlerinden birisidir. Benî Hâşim taraftarı olan şairler de bu aileyi savunuyor ve düşmanlarına hücum ediyorlardı. Ebu'l-Esed ed-Düelî, Mervan b. Ebî Hafsa ve KümeYT b. Zeyd el-Esedî bu şairler arasında yer almaktadır. Siyasî ve itikâdî grupların sözcüsü durumunda olan bu şairlerin sayısı çok fazla olmakla beraber, burada sözü uzatmamak için, verdiğimiz misallerle yetinmek istiyoruz.

Yukarıda verdiğimiz bilgiler, tarihçi olarak bir şair ve divanı üzerinde çalışmamızın sebebini kısmen de olsa ortaya koymaktadır. Buna ilave olarak söylememiz gerekir ki, tarih ile edebiyat arasında çok yakın alaka mevcuttur. Bilindiği üzere birer edebî tür olan şiirler, hutbeler ve mektuplarla, edebiyat kitapları, İslâm tarihinin en başta gelen kaynakları arasında yer almaktadırlar. Bunlar arasında şiirin önemli ve özel bir yeri vardır. Çünkü şiir, edebî bir tür olmanın yanında, iki anlatım (nesir-nazım) tar-

zından birisidir. Bu bakımdan, siyâsî şiirler ve divanlar, İslâm tarihinin ve bilhassa kabile ve fırka mücadelelerinin en başta gelen kaynaklarıdır. Konuya bu açıdan bakıldığında Kümeyt'in Hâşimiyyât'ı Edebiyat araştırmacılarından ziyade tarihçiyi ilgilendirir. Özellikle, Emevî-Hâşimî mücadelesi üzerinde çalışmamız hasebiyle Hâşimiyyât bizim için önemli bir kaynak olduğundan, bu divanı ve Kümeyt'in hayatını araştırmak istedik. Şiir olması dolayısıyla divanın elbette edebî yönü vardır; ancak ihtiva ettiği konular itibarıyla ve Emevîler devrinde tartışılan bazı meselelerin ortaya çıkarılması bakımından son derece önemli bir tarih kaynağıdır. Bu bakımdan biz, Hâşimiyyât'ın edebî yönü üzerinde durmayacağız. Bununla beraber, gerekli gördüğümüz yerlerde onu edebî açıdan inceleyen çalışmalara atıfta bulunmakla iktifa edeceğiz.

Çalışmamızı İki Bölüm halinde hazırladık. Önce kaynakları tanıtıp, daha sonra, Kümeyt'i bir şâir, şiir râvisi, muallim, lugat âlimi, hâfiz ve Benî Hâşim taraftarı olarak yetiştiren muhiti ortaya koymak maksadıyla şairin yaşadığı dönemde Kûfe'deki siyâsî ve ictimâî hayatı ortaya koyduk ve Benî Esed kabilesini tanıttuk. Bu ilk Bölüm'ü, Kümeyt'in hayatına ve siyâsî olaylardaki yerine ayırdık. Derginin müteakip sayısında yayınlanacak bölüm'de Hâşimiyyât'ı inceleyeceğiz. Bu bölümde Hâşimiyyât'ı genel olarak anlattıktan sonra şairin üzerinde durduğu temel konular üzerinde duracağız. Şiirlerden örnekler verirken fazla tafsilata girmemeye özen göstereceğiz.

A- Kaynaklar

Kümeyt b. Zeyd el-Esedî'nin hayatına ve Hâşimiyyât'ına ayırdığımız bu çalışmamızı, edebiyat kitapları başta olmak üzere şuarâ tabakâtları ve genel İslâm tarihi eserlerinin vermiş oldukları haberler ile bizzat *Hâşimiyyât* üzerine dayandırdık.

Edebiyat kitapları arasında önemli bir yere sahip olan el-İsfahânî'nin "*Kitabu'l-Eğâni*" adlı geniş hacimli eseri, Kümeyt'le ilgili haberlerin başlıca kaynağı olması bakımından özel önem arz etmektedir. Eserde şairimizle ilgili olarak müstakil ve uzunca bir bölüm bulunmaktadır. el-İsfahânî'nin konuyla ilgili verdiği bilgilerden büyük bir kısmı, ondan önceki kaynaklarda nakledilmiş olmakla birlikte, bir kısmı da ilk olarak bu müellif tarafından verilmektedir. Eserde Kümeyt'in nesebi, yetişmesi, şairlerle alakası, hapsedilmesi, halife Hişam ve Halid el-Kasrî ile ilişkileri, Benî Hâşim'le münasebetleri geniş bir şekilde anlatılmakta, rivayet ettiği hadislerden bir kısmı nakledilmekte, Zeyd b. Ali'nin isyanındaki tutumu ve öldürülmesi hakkında bilgiler verilmektedir. Eserde ayrıca konumuzla ilgili haberleri rivayet edenler arasında Kümeyt'in ravisi Muhammed b. Sehl, oğlu Müstehil ve kardeşi Verd'in yanında, Ebû Saîd es-Sükkerî,

Nasr b. Müzâhim, Muhammed b. Habîb, Ömer b. Şebbe gibi meşhur ve güvenilir raviler ve müellifler yer almaktadır¹.

Aynı şekilde el-Câhız'ın eserleri de, Kümeyt'le ilgili bilgiler bakımından çok önemlidir. Çünkü el-Câhız, eserlerinde Kümeyt'in şiirlerine sık sık yer verir, şairle ilgili haberleri nakleder ve zaman zaman onu eleştirir. el-Câhız'ın eserleri, şairimizin bize ulaşan pek çok şiirinin ilk kaynağı olma özelliğine sahiptir². Çalışmamızda müellifin "*el-Beyân ve't-Tebyîn*" ve "*el-Hayavân*" adlı eserleriyle "*Resâil*" inden geniş ölçüde faydalandık.

el-Meydânî de, "*Mecmau'l-Emsâl*" adlı eserinde, kaydettiği atasözlerinden bazılarını izah için Kümeyt'in şiirlerinden örnekler nakletmektedir³.

Muahhar edebiyat kaynaklarından olan el-Bağdâdî'nin *Hızânetu'l-Edeb*'inde Kümeyt'le ilgili bilgiler geniş bir şekilde yer almaktadır. Şu kadar var ki bu bilgiler, daha ziyade önceki kaynaklardaki haberleri destekleyici özelliğe sahiptirler⁴, el-Abbâsî, "*Meâhidu't-Tansîs*" adlı eserinde, Kümeyt'le ilgili haberlere geniş bir bölüm ayırmıştır. Eserdeki bilgiler, *el-Eğânî*'deki haberlerin bir özeti mahiyetindedir⁵. el-Âmilî, "*el-Keşkül*" adlı eserinde, Kümeyt'in Ferezdak'la olan ilişkilerine ve Ferezdak'ın, Kümeyt'in şiirlerini övmesi ile ilgili haberlere yer vermiştir⁶. İbn Reşîk, "*el-Umde fî Snâati's-Şi'r ve Nakdih*" adlı eserinde Kümeyt'in şiirini eleştirenlerin görüşlerini nakletmektedir⁷. ez-Zücâcî, "*Mecâlisu'l-Ulemâ*"sında Kümeyt'in Hammâd er-Râviye, Trımmah b. Hakîm ve diğer bazı şairlerle olan sohbetlerine yer vermektedir⁸.

Şuarâ tabakâtlarına gelince, bu eserler, araştırmamızın başlıca temel kaynakları arasında bulunmaktadırlar. Bu grup eserler arasında yer alan İbn Kuteybe'nin *eş-Şi'r ve's-Şuarâ (Tabakâtu's-Şuarâ)*'sı,⁹ el-

1. el-İsfahânî; *Kitabu'l-Eğânî*, tah. İbrahim el-Ebyârî, I-XXXI, Kahire 1969-1979; el-İsfahânî'nin "*Mekâtilu't-Tâlibiyyin*" adlı eserinden de istifade ettik; tah.: es-Seyyid Ahmed es-Sakar, Beyrut 1987.

2. el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, tah. Abdüsselâm Harun, I-IV, Beyrut trz.; a. mlf., *el-Hayavân*, tah. Abdüsselâm Harun, I-VII, Kahire 1965, a. mlf. *Resâlu'l-Câhız*, tah. Abdüsselâm Harun, I-IV, Kahire, 1979, el-Câhız, *Kitâbu'l-Osmâniyye*, tah. Abdüsselâm Harun, Beyrut 1991; el-Câhız, *Selâsu Resâil*, neşr. J. Finkel, Kahire 1926.

3. el-Meydânî, *Mecmau'l-Emsâl*, tah. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, I-IV, Kahire 1978-79.

4. el-Bağdâdî, *Hızânetu'l-Edeb ve Lübbu Lübâbi lisâni'l-Arab*, I-VIII, Bulak, 1299.

5. el-Abbâsî, *Meâhidu'l-Tansîs Alâ Şevâhidi't-Tahlis*, tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, I-IV, Kahire 1947.

6. el-Âmilî, *el-Keşkül*, tah. Tahir Ahmed ez-Zâvî, Kahire 1961.

7. İbn Reşîk, *el-Umde fî Snâati's-Şi'r ve Nakdih*, I-II, Mısır 1325.

8. ez-Zücâcî, *Mecâlisu'l-Ulema*, tah. Abdüsselâm Harun, Kahire 1983.

9. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şuarâ (Tabakâtu's-Şuarâ)*, tah. Müfid Kumeyha ve arkadaşı, Beyrut 1985; İbn Kuteybe'nin "*el-Maârif*" adlı eserinden de istifade ettik, tah. Servet Ukkâşe, Mısır 1969.

Merzûbânî'nin "Mu'cemu's-Şuarâ"¹⁰ ve "Ahbâru Şuarâi's-Şîa"¹¹ adlı eserleri, el-Kureşî'nin *Cemheretu Eş'âri'l-Arab'ı*¹² ve İbn Sellâm el-Cumahî'nin *Tabakâtu Fuhûli's-Şuarâ*'sından¹³ istifade ettik. Bu eserlerin konumuz açısından ortak özelliği, şâirin hayatıyla ilgili bilgilere az, şiirlerine ise geniş yer vermiş olmalarıdır.

Kümeyt'in *Hâşimiyyât*'ı araştırmamızın başlıca kaynağını ve ikinci Bölümünün konusunu oluşturmaktadır. Eserin Ebu Riyâş el-Kaysî (339/950) tarafından yapılan şerhinin dünyanın çeşitli kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmaktadır¹⁴. Eser, Josef Horovitz tarafından tahkik edilip aynı zamanda Almancaya tercüme edilmiş, Almanca bir giriş eklenmek suretiyle asıl metinle birlikte 1904 yılında Leiden'de basılmıştır¹⁵. *Hâşimiyyât* bu arada Muhammed Şâkir en-Nablûsî tarafından tashih edilmiş ve Kahire'de yayınlanmıştır¹⁶. Daha sonra Muhammed Mahmud er-Râfî tarafından şerhedilerek, şiirin esas metni sayfanın üst kısmında, şerhi de alt kısmında olmak üzere Kahire'de basılmıştır¹⁷.

Bağdat Üniversitesi öğretim üyelerinden Davut Sellûm ve Nuri Hammûdî el-Kaysî, *Hâşimiyyât*'ı, Milano, Kahire ve Şam'da bulunan el yazmaları ile Horovitz'in neşrini esas alarak yeniden tahkik etmişler; ayrıca, Kümeyt'in *Hâşimiyyât* dışındaki şiirlerinin en önemlilerinden biri olan "en-Nûniyye" veya "el-Müzehhebe" adlı kasideyi de eserin sonuna ilave ederek neşretmişlerdir¹⁸.

10. el-Merzûbânî, *Mu'cemu's-Şuarâ*, neşr. Krinkov, Kahire 1925.

11. el-Merzûbânî, *Ahbâru Şuarâi's-Şîa*, tah. Muhammed Hâdî el-Emînî, Nefes 1968.

12. el-Kureşî, *Cemheretu Eş'âri'l-arab fil-Câhiliyye ve'l-İslâm*, tah. Ali Muhammed el-Becâvî, Kahire 1981.

13. İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu Fuhûli's-Şuarâ*, Şerh: Mahmud Muhammed Şakir, I-II, Kahire 1974.

14. Bu yazmalar için bkz.: Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Literatur*, Leiden 1938-49; I, 63; Suppl., I, 96; Fuat Sezgin, *Geschichte der Arabischen Schriftums*, Leiden 1975, II, 347-49; arapça ter., *Târîhu'l-Türâsi'l-Arabî*, ter., Mahmud Fehmi Hicâzî, Riyad 1983, II/3, 51-56.

15. Ebû Riyâş el-Kaysî, *Şerhu Hâşimiyyâti'l-Kümeyt*, tah. Josef Horovitz (Alm. ter., *Die Hâşimijjat des Kumeyt*, ter., Josef Horovitz), Leiden 1904. Dipnotlarda bu eseri "*Hâşimiyyât* (Leiden)" şeklinde gösterdik. Tercümesinde de gerekli yerlerde "Alm. ter." şeklinde işaret ettik.

16. el-Kümeyt b. Zeyd el-Esedî, *el-Kasâidu'l-Hâşimiyyât*, tashih: Muhammed Şâkir en-Nablûsî, Kahire 1312.

17. Muhammed Mahmud er-Râfî, *Şerhu'l-Hâşimiyyât*, kahire 1329.

18. Ebû Riyâş el-Kaysî, *Şerhu Hâşimiyyâti'l-Kümeyt b. Zeyd el-Esedî*, tah. Davud Sellûm ve Nuri Hammûdî el-Kaysî, Beyrut 1986. Eser son derece itinalı bir şekilde tahkik edilip basıldığından, tercümelerde bu baskının metnini esas aldık. Dipnotlarda "*Hâşimiyyât* (Beyrut)" şeklinde gösterdik.

Kümeyt'in, Mudar kabilelerini övdüğü ve yemen kabilelerini kötülediği "en-Nûnuyye" adlı kasidesi aslen 312 beyitten oluşmaktaydı. Bu kasidenin IV. Hicrî asrın ortalarında vefat etmiş olan Ahmed b. Ebî Hâşim el-Yemâmî tarafından yapılan şerhli metnin bir nüshası son zamanlarda Yemen'de bulunarak eş-Şeyh Hamd el-Câsir tarafından tahkik edilmiş ve "el-Arab" dergisinde neşredilmiştir. Ancak şiirin baş tarafından 29

Burada, Ebû Riyâş el-Kaysî'nin *Hâşimiyyât* şerhi hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz. Şerh'te bazı kelimelerin lugat manası verilmiştir. Bazı beyitler ise şerhsiz olarak geçirilmiştir. Bazen şiirde sıfatları zikredilen şahısların adları açıklanırken, yer yer zamirler izah edilmiştir. Bazı kelimelerin Kur'an-ı kerim ve eski şiirlerde kullanımından örnekler verilmiştir. Bu bakımdan Şerh, asıl metnin anlaşılmasına büyük ölçüde yardımcı olmaktadır.

Araştırmanın kaynakları arasında yer alan genel İslâm tarihi eserlerine gelince; et-Taberî, "*Târihu'l-ümmü ve'l-Mülûk*" adlı eserinde, zaman zaman Kümeyt'in şiirlerine yer verir. Eser, Kümeyt'in 117/735 yılında Horasan halkını Benî Ümeyye aleyhine ayaklanmaya teşviki ve şâirin bu konuyla ilgili kesidesini bize nakleden ilk kaynak olması bakımından önemlidir¹⁹. İbn A'sem el-Kûfî, eserinde Kümeyt'in Benî Hâşim'le münasebetlerine, Halife Hişâm ve Hâlid el-Kasrî ile ilişkilerine geniş yer ayırmıştır. Eserdeki bilgilerden çok az bir kısmı orijinal olmakla birlikte, pek çoğu diğer kaynaklardaki bilgileri destekler mahiyettedir²⁰. el-Mes'ûdî, "*Murûcu'z-Zeheb*" adlı eserinde Kümeyt'in şiirlerini Ferezdak'a ve Benî Hâşim'e arzetmesi ve Yemen-Nizar asabiyetinde Kümeyt'in yeri gibi konularda geniş bilgiler vermektedir²¹.

ez-Zehebî, Târihu'l-İslâm" ve "*Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*" adlı eserlerinde müstakil bölüm ayırdığı şairin edebî kişiliği, hadis rivayetindeki yeri, Benî Hâşim'le ve şairlerle ilişkileri üzerinde durmakta ve şiirlerinden örnekler vermektedir²².

Bibliyografik eserden İbnü'l-Nedîm'in *el-Fihrist*'i,²³ Kâtip Çelebi'nin *Keşfu'z-Zunûn*'u²⁴. Brockelmann'ın *Geschichte der Arabischen Literatur*'u²⁵ ve Fuat Sezgin'in *Geschichte des Arabischen Schrifttums*'u²⁶

beyitlik kısmı kaybolmuş, geriye kalan 283 beyit yayınlanabilmiştir. Bkz.: el-Kümeyt b. Zeyd el-Esedî, "Nüniyyetu'l-Kümeyt b. Zeyd el-Esedî, tah., eş-Şeyh Hamd el-Câsir, *el-arab*, IX-X, Riyad 1979, ss. 686-770. Dâvud Sellum ve Nuri Hammûdî, muhakkikten izin almak suretiyle kesideyi neşretmişlerdir. Bkz. *Hâşimiyyât* (Beyrut), s. 233-330. el-Mes'ûdî ve el-İsfahânî tarafından bazı beyitleri nakledilen bu kasidenin, Horovitz, yaklaşık üçte birinin muhafaza edildiğini belirtmiştir. Bkz.: "Kümeyt", İA, VI, 1081.

19. et-Taberî, *Târihu'l-Ümmü ve'l-Mülûk*, tah. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, I, XI, Beyrut trz.

20. İbn A'sem el-Kûfî, *el-Fütûh*, I-IV, Beyrut 1986.

21. el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, I-IV, Kahire 1964.

22. *ez-Zehebî, Târihu'l-İslâm (Havadis ve Vefeyât 121-140)*, tah: Ömer Abdüsselam Tedmürî, Beyrut 1988; a. mlf., *Siyeru A'lâmin-Nübelâ*, tah. Şuayb el-Amavud-Hüseyn el-Esed, I-XXIII, Beyrut 1984-88.

23. İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Beyrut trz., 105.

24. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn, an Asâmi'l-Kütüb ve'l-Funûn*, I-II, İstanbul 1941, 1943, I, 808; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli Alâ Keşfi'z-Zunûn*, I-II, İstanbul 1945-1947, II, 716.

25. Brockelmann, *GAL*, I, 63; Suppl., I, 96.

26. Fuat Sezgin, *GAS*, II, 347-49 (Arapça ter., II/3, 51-56).

Kümeyt'e ve *Hâşimiyyât*'ına yer veren eserler arasında yer almaktadırlar.

İlk Siyer-Meğâzî müelliflerinden İbn Hişâm *es-Siretu'n-Nebeviyye*'sinde Kümeyt'in nesebini vermekte, bazı kelimeleri izah ederken sık sık onun şiirlerini şâhid olarak zikretmektedir²⁷.

Kümeyt ve şiirleri çeşitli araştırmalara da konu olmuştur. Son devrin Edebiyat araştırmacılarından Şevki Dayf, Emevîler döneminde şiir alanında kaydedilen gelişme ve değişmelere dair kaleme aldığı "*et-Tatavvur ve't-Tecdîd Fi's-Şi'ri'l-Emevî*" adlı kıymetli çalışmasında Kümeyt'i müstakil başlık altında ele alarak, onun şiirdeki metodu ve Arap şiirine getirdiği yenilikten uzun uzun bahsetmektedir. Ayrıca şairin yetişmesi, kişiliği, Emevîlerle ve şairlerle mücadelesi, Benî Hâşim'i övmesi gibi yönlerini işleyerek *Hâşimiyyât*'ın bazı beyitlerini tahlil etmektedir. Ayrıca, tesbit edebildiğimiz kadarıyla, Kümeyt'in Zeydiyye ile alakası üzerinde ilk olarak bu yazar durmuştur²⁸.

Ahmed Muhammed el-Hûfî, Emevîler dönemindeki siyâsî edebiyatı tüm yönleriyle, ciddi ve geniş bir şekilde işlediği "*Edebu's-Siyâse fi'l-Asri'l-Emevî*" adlı çalışmasında Kümeyt'e ayrı bir bölüm ayırmış ve firkaların edebiyatla alakasını ele alırken de şairin edebî yönlerine temas etmiştir. Yazar, şairin hayatı, teşeyyuu, ahlakı, şairlerle alakası ve şiirinin konusunu incelemiş, ayrıca şiirlerinden örnekler vermiştir²⁹.

Ahmed eş-Şâyib, İslâm öncesinde Hicrî II. asrın ortalarına kadar siyâsî şiir tarihini özet olarak kaleme aldığı "*Târihu's-Şi'ri's-Siyâsî ilâ Muntasafî'l-Karnî's-Sânî*" adlı kıymetli çalışmasında, şairimizin kısaca hayatını, şahsiyetini, şiirinin temel özelliklerini ve siyâsî şiir içinde Kümeyt'in şiirinin yerini ortaya koymuştur³⁰.

Abdülhasib Taha Humeyde, "*Edebu's-Şi'a*" adlı eserinin, Kümeyt'e ayırdığı geniş bir bölümünde onun, yetişmesi, ilham kaynakları, eleştiricilerin onun hakkındaki görüşleri, Kümeyt'in Benî Hâşim ve Benî Ümeyye'ye bakışı gibi konulara yer vermiştir³¹.

Dâvud Sellûm, şairin *Hâşimiyyât* dışındaki şiirlerinin bir kısmını derleyerek "*Şi'ru'l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*" adı altında neşretmiştir.

27. İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, tah. Mustafa es-Sakkâ ve ark. Kahire 1955.

28. Şevki Dayf, *et-Tatavvur ve't-Tecdîd fi's-Şi'ri'l-Emevî*, Kahire 1991; Ayrıca bu yazarın "*Târihu'l-edebî'l-arabî, el-Asru-İslâmî*" adlı eserinden de istifade ettik, Kahire 1978.

29. Ahmed Muhammed el-Hûfî, *Edebu's-Siyâse fil-Asri'l-Emevî*, Kahire trz.

30. Ahmed eş-Şâyib, *Târihu's-Şi'ri's-Siyâsî ilâ Muntasafî'l-Karnî's-Sânî*, Kahire 1976.

31. Abdülhamid Taha Humeyde, *Edebu's-Şi'a ilâ Nihâyeti'l-Karnî's-Sânî el-Hicrî*, Kahire 1989.

Yazar bu çalışmasında şiirlerin rivayet farklılıklarına işaret etmekte ve kaynaklarını vermektedir. İki cilt halinde yayınlanan eserin I. cildinin baş tarafında Kümeyt'in hayatı, çevresi ve şiirinin özellikleriyle ilgili uzunca bir giriş yer almaktadır³².

Hamdân Abdurrahman Hamdân, "*Şi'ru'l-Kümeyt b. Zeyd el-Esedî beyne'r-Rağbe ve'r-Rehbe*" adlı çalışmasında Kümeyt'in yaşadığı dönemi, hayatını *Hâşimiyyât'*ı ele almakta, şiirlerini edebî açıdan değerlendirmekte, Hâşimîleri ve Emevîleri övdüğü şiirleri de karşılaştırmalı olarak incelemektedir³³.

Yusuf Huleyf, "*Hayâtu's-Şi'r fi'l-Kûfe ilâ Nihâyeti'l-Karni's-Sânî li'l-Hicre*" adlı hacimli çalışmasında Kümeyt'e de geniş yer vermekte, şairin hayatını ele almakta ve *Hâşimiyyât'*ın bazı beyitlerinin tahlilini yapmaktadır. Ayrıca Kümeyt'in Ebu Hanife ile ilişkisine ilk olarak bu eserde temas edilmektedir³⁴.

Lübnan Üniversitesi öğretim üyelerinden Ali Necib Atvî, "*el-Kümeyt b. Zeyd el-Esedî beyne'l-Akîde ve's-Siyâse*" adlı eserinde, Kümeyt'in nesebini, kültürünü ve akidesini ortaya koyduktan sonra *Hâşimiyyât'*ı ve el-Müzehhebe'yi tahlil etmiş; daha sonra eleştiricilerin şair hakkındaki görüşlerini ele almıştır. Ancak kitabın baskısında, gerek şiirlerde ve gerekse diğer metinlerde okuyucuyu yanılgıya sevkedecek ölçüde hatalar mevcuttur. Bazen noktalar ve bazan de harfler yanlış basılmıştır. Bu bakımdan bu eseri ihtiyatla kullandık³⁵.

B- Kûfe'nin Kuruluşu ve Emevîler Devrindeki Sosyal Yapısı

Kûfe, Hz. Ömer zamanında, 17/638 (18 veya 10 olduğu da söylenir) yılında, İslâm Ordusu için sabit bir karargâh merkezi olarak kuruldu. Bu karargâh, askerî fonksiyonunu yerine getirmeye devam etmekle beraber, zamanla bir şehir haline geldi. Arap yarımadasından Kûfe'ye gelen muharipler, halifeden bir savaş veya çeşitli cephelerde savaşan İslâm ordularını destekleme emri gelinceye kadar burada konaklardı. Nitekim sahâbî Ebû Şüreyh el-Huzâî cihad bölgesine yakın olabilmek için Medine'den Kûfe'ye taşınmıştır³⁶.

İslâm fetih hareketlerinde çok önemli ve etkili rol oynayan Kûfe'ye ilk yerleşme kabile esasına göre gerçekleşmiştir. Ordunun sefere çıkışı,

32. Davud Sellum, *Şi'ru'l-Kümeyt b. Zeyd el-Esedî*, I-II, Bağdat 1969.

33. Hamdân Abdurrahman Ahmed Hamdân, *Şi'ru'l-Kümeyt b. Zeyd beyne'r-Rağbe ve'r-Rahbe*, Kahire 1989.

34. Yusuf Huleyf, *Hayatu's-Şi'r fi'l-Kûfe ilâ Nihâyeti'l-Kârnî's-Sânî li'l-Hicre*, Kahire 1968.

35. el-Atvî, *el-Kümeyt b. Zeyd el-Esedî beyne'l-Akîde ve's-Siyâse*, Beyrut 1988.

36. et-Taberî, IV, 272.

savaş düzeni ve ganimetlerin taksiminde kolaylık sağladığı için böyle bir sisteme gidildiği anlaşılmaktadır³⁷. Sa'd b. Ebî Vakkas, Hz. Ömer'le istişare ettikten ve onun onayını aldıktan sonra, Neseb bilginlerinin ve ileri gelen şahsiyetlerin de yardımıyla Kûfe'yi 7 askerî bölgeye ayırarak kabileleri yerleştirmişti³⁸. Sa'd'ın bu taksimi, 50/670 yılında Ziyad'ın Kûfe valiliğine tayin edilmesine ve şehri 4 bölgeye ayırmasına kadar devam etmiştir³⁹. Kûfe'de her kabilenin hususî mahallesi bulunuyordu, ki buraya ancak o kabilenin çölden şehre gelen mensuplarıyla antlaşmaları (halif) yerleşebilmekteydi. Şehrin büyük camiinin yanında, her kabilenin hususi mescidi ve mezarlığı vardı⁴⁰.

Kûfe'ye ilk yerleşen ordunun bir kısmı Yemen, diğer kısmı da Nizâr kabilelerinden oluşmaktaydı. Irak'ın genelinde Nizârîler ekseriyeti teşkil etmekle birlikte Kûfe'de Yemenliler çoğunlukta idiler. İlk yerleşmede Yemenlilerin 12 bin, Nizârîlerin 8 bin kişi olduğu görülmektedir⁴¹. Yemenlilerin en meşhur kabileleri Mezhic, Hemdân ve Kinde idi ki bu sonuncunun, kalabalık oluşundan dolayı şehirde önemli bir nüfuzu vardı.

Kûfe şehrine müslümanların yanında hristiyan Araplar da yerleşmiş⁴². Şu halde, Kûfe'nin Arap unsurunun, Yemen'li ve Nizârîli müslümanlarla, Tağlib Nemir, İyâd ve Necran'lı hristiyanlardan oluştuğunu söyleyebiliriz.

Kûfe'ye arapların yanında İranlılar da yerleşti. Bunlar, genellikle tüccar ve sanatkarlar ile savaş esirlerinden oluşmaktaydı. Kûfe'nin ictimâî hayatında, İslâmiyeti kabul etmiş Arap dışı unsurlardan meydana gelen "mevâlî"nin önemli bir yeri vardır. Bunların büyük çoğunluğu başlangıçta harp esiri olarak şehre gelmişler ve daha sonra İslâmiyeti kabul ederek efendileri tarafından azad edilmişlerdir.

Bütün bunların yanında Kûfe'ye yerleşmiş Nabatîler de bulunuyordu. Bunlar Âramca konuşan Araplardır⁴³. Diğer bir unsur da Süryânîlerdir ki bunların bir kısmı İslâmiyeti kabul etmekle beraber diğer bir kısmı Nastûrî kilisesine mensup hristiyanlar olarak kalmışlardır. Kûfe'de daima birisi Nastûrî, diğeri Ya'kubî kilisesine mensup iki papaz bulunmaktaydı⁴⁴.

37. Yusuf Huleyf, 29.

38. Yusuf Huleyf, 33.

39. Yusuf Huleyf, 31.

40. Bu bölgelere yerleşen kabilelerin isimleri için bkz. et-Taberî, IV, 48; Yusuf Huleyf, 29 vd.

41. el-Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, tah. Abdullah Enîs et-Tabbâ ve arkadaşı, Beyrut, 1987. 389.

42. et-Taberî, IV, 40.

43. E. Honigmann, "Nabatiler" İA, I, 2.

44. Yusuf Huleyf, 156.

Kûfe halkı, Hz. Ömer zamanındaki sistem üzere kabileler halinde yaşamaya ileriki yıllarda da devam etmiştir. Bu yapı, Abdülmelik zamanında (65-86/685-705) da varlığını korumaktaydı. Mu'sab b. Zübeyr'in 71/690 yılında öldürülmesinden sonra Abdülmelik Kûfe'ye girdiğinde halk ona biat etmek için kabileler halinde geldi; Kudâa, Mezhic, Hemdân, Cu'fî, Kinde ve Bekr b. Vâil kabileleri peşpeşe biat ettiler. Arap kabileleri arasındaki çekişmeleri çok iyi bilen Abdülmelik b. Mervan, Kudâa kabilesi biat ederken onlara şunu sordu: "Azlığımıza rağmen Mudar'dan nasıl korundunuz?" Abdülmelik bu soruyla Yemenliler ile Mudarlılar arasındaki eski kabile mücadelelerine işaret etmekteydi. Mezhic ve Hemdân geldiğinde "Bunlar varken Kûfe'de başkalarının üstünlük sağlayacağını sanmıyorum" demiştir⁴⁵. Halife bu sözüyle de Kûfe'de Yemen kabillerinin diğer Araplara hakim oluşuna işaret etmekteydi.

İlk kuruluş yıllarında Kûfe'ye pek çok sahabî yerleşmiştir. İbn Sa'd bunlardan 150'sinin biyografisini vermektedir ki, aralarında Bedir gazvesine iştirak etmiş 70 kişi bulunuyordu⁴⁶. Bu sahabilerin Kûfe'nin ilim ve kültür hayatına önemli ölçüde katkıları olmuştur.

C- Kümeyt'in Yaşadığı Dönemde Kûfe

1- Siyâsî Durum

Kûfe, kuruluşundan Hz. Ali dönemine kadar Medine'de bulunan halife tarafından tayin edilen valilerle yönetildi. Hz. Ali, halife olunca hilâfet merkezini Medine'den Kûfe'ye taşıdı. Onun 40/661 yılında şehid edilmesinden sonra yerine geçen oğlu Hz. Hasan'ın kısa süren hilafeti süresince de burası başşehir olarak kaldı. Kûfeliler, Hz. Hasan'la anlaşarak hilâfeti ele geçiren Muaviye b. Ebî Süfyân'ı halife olarak tanımak zorunda kaldılar. Bundan sonra Kûfe başşehir olma özelliğini kaybederek Abdullah b. Zübeyr dönemi hariç, Emevî devleti boyunca Şam'dan tayin edilen valilerle yönetildi. Muaviye'nin iktidarı döneminde Kûfe'de Muğire b. Şu'be (41-50/661-670), Ziyad b. Ebîh (50-53/670-672-673), Ubeydullah b. Hâlid b. Esîd (55/674-675), Dahhâk b. Kays (56-58/675-677), Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem (59/678) ve Nu'man b. Beşîr valilik yaptılar. Bu sonuncusu, Yezid b. Muaviye devrinde (60-64/680-684) de bir müddet görevini sürdürdü. Ancak Müslim b. Akîl'in halktan Hz. Hüseyin adına biat alması üzerine Yezid, Nu'man b. Beşîr'i başarısız bularak azletti; Basra ile birlikte Kûfe'nin idaresini de Ubeydullah b. Ziyad'a verdi. Bu vali, Yezid'in vefatına kadar görevini sürdürdü.

Yezid b. Muaviye'ye biat etmeyi reddeden ve Kûfelilerin ısrarlı daveti üzerine aile efradı ile birlikte buraya doğru yola çıkan Hz. Hüseyin

45. et-Taberî, VI, 162; İbnü'l-Esîr, IV 329-330.

46. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut 1985, VI, 5 vd.

ve beraberindekiler, birkaç kişi hariç, Kerbelâ'da 10 Muharrem 61/10 Ekim 680'de Ubeydullah b. Ziyad'ın askerleri tarafından şehid edildiler. Bu feci olay, tüm müslümanları ve Kûfelileri derinden üzdü. Başta Yezid olmak üzere Emevî halifelerine ve valilerine karşı halkın nefreti arttı. Yezid'in ölümünden sonra Hz. Hüseyin taraftarları Süleyman b. Surad'ın liderliğinde ayaklandılarsa da 65/685 yılında Ubeydullah b. Ziyad'ın askerleri tarafından ortadan kaldırıldılar., Yezid'in ölümü üzerine Basra halkından kendi adına biat olan Ubeydullah, Kûfe'ye bir elçi göndererek bu şehir halkının da kendisine biat etmesini istedi. Ancak Kûfeliler bunu reddederek bu sırada Hicaz'da halifeliğini ilan eden Abdullah b. Zübeyr'in hakimiyetini kabul ettiler. 66/685 yılında Muhammed b. Hanefiyye adına ayaklanan Muhtar es-Sakafî döneminde (14 Rebiulevvel 66/14 Ramazan 67) Kûfe'de birbuçuk yıl kadar sıkıntılı günler yaşandı. 71/691 yılında Abdülmelik Kûfe'ye girdi ve Abdullah b. Zübeyr'in buradaki hakimiyetine son verdi⁴⁷. Abdülmelik önce Kûfe'ye Katan b. Abdullah el-Hârisî'yi, sonra onu azlederek kardeşi Bişr b. Mervan'ı tayin etti⁴⁸. 75-95/694-714 yılları arasında bütün Irak'ın idaresi sert yönetimiyle meşhur Haccac b. Yusuf es-Sakâfî'ye verildi. Süleyman b. Abdülmelik (96-99/715-717). Yezid b. Mühelleb'i Irak umumî valiliğine tayin etti. Süleyman'ın yerine geçen Ömer b. Abdülaziz (99-101/717-720) ise Yezid'i azlederek Irak'ı iki idarî bölgeye ayırdı ve Kûfe'ye Abdülhamid b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattab'ı tayin etti. Ömer b. Abdülaziz'den sonra hilafete geçen Yezid b. Abdülmelik zamanında (101-105/720-724) Irak valisi olan Ömer b. Hübeyre Kûfe'nin idaresini de üstlendi. Kays kabilesine mensup olan bu vali, Mühellebîleri destekleyen Ezd ve Yemen kabilelerine karşı takındığı tavır yüzünden, kabileler arasında Ömer b. Abdülaziz devrinde küllenmeye yüz tutmuş olan rekabeti yeniden alevlendirdi. Halife Yezid, birleştirici olacağı yerde bizzat kendisi taraf tutarak bu rekabeti körükledi⁴⁹. Hişam b. Abdülmelik'in (105-125/724-743) tahta geçmesini müteakip Ömer b. Hübeyre azledilerek yerine Yemen'li Hâlid b. Abdullah el-Kasrî tayin edildi. 15 yıl süreyle (105-120/724-738) Irak'ı yöneten Halid, Kayslılardan uzaklaşarak Yemenlilere dayandı. O, Haccac kadar sert olmamakla birlikte, isyancılara asla müsamaha göstermemiştir. Hişam onu 120/738 yılında azlederek yerine Yusuf b. Ömer es-Sakafî'yi tayin etti. Bu valinin zamanında, Benî Hâşim'den Zeyd b. Ali idam edildi. Kümeyt de bu vali zamanında öldürüldü (126/743).

Emevîler devrinde Kûfe başta olmak üzere Irak'ta, bölgeye tayin edilen valilere göre kabilelerin güç kazandıkları veya kaybettikleri görülmektedir. Buna göre yönetimde bulunan valinin kabilesi güç kazanıyor; aynı kabile vali azledilince de bu gücünü kaybediyordu. Ömer b. Abdülaziz hilafet makamına geçince Yemen kabilelerini tutan Yezid b. Mühel-

47. İbnü'l-Esîr, IV, 323.

48. İbnü'l-Esîr, IV., 331.

49. Hakkı Dursun Yıldız, "Yezid b. Abdülmelik," *IA*, III, 410.

leb'i Irak umumî valiliğinden azlederek Basra'ya Adiy b. Ertât el-Fezârî'yi, Kûfe'ye de Abdülhamid b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattab'ı tayin etmişti. Bu tayinle Kays güçlendi. Ömer b. Abdülaziz vefat edip yerine Yezid b. Abdülmelik geçince Yezid b. Mühelleb isyan etti; Temîm ve Kays, Adiy b. Ertât'ı desteklerken, Ezd ve Rebâa, Yezid b. Mühelleb'in bayrağı altında toplandı. Hişam b. Abdilmelik, aşırı bir Kays taraf-tarı olan Ömer b. Hübeyre'yi azledip yerine Yemen kabilelerini tutan Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi tayin edince Yemenliler güç kazandı. Aynı halifenin, Hâlid'in yerine tayin ettiği Yusuf b. Ömer es-Sakâfî devrinde ise Kays tekrar eski nüfuzunu elde etti.

Emevîler Kûfe'yi daima kendi iktidarlarını tehdit eden ciddî hareket ve ayaklanmaların kaynağı olarak görmüşler ve bu sebeple burayı sürekli kontrol altında bulundurmuşlardır. Özellikle Benî Hâşim ve taraftarlarının iktidara baş kaldırmalarına ve yönetim aleyhinde propaganda yapmalarına asla müsamaha göstermemişlerdir.

2- Dinî İlimler, Dil ve Edebiyat

Kûfe'de dinî ilimler, diğer İslâm kültür merkezlerinde olduğu gibi Kur'an-ı Kerim, Fıkıh ve Hadis alanlarında olmak üzere başlıca üç dalda gelişmiştir. Kufe halkı Kur'an-ı Kerim'in ezberlenmesi, kıraati ve tefsiri ile erken bir devirde meşgul olmaya başlamıştır. "Kûfe'nin ilk muallim"i ta'bir olunan meşhur sahabî İbn Mes'ud'dan ve diğer sahabilerden ders alan Kûfeliler, buranın kıraat ve tefsir ekolünün ilk öğrencileridir. Kısa bir süre sonra Kûfe'de önemli bir kitle haline gelen "kurra", zaman zaman siyasî olaylara da karışmışlardır. Nitekim Haccac'a karşı isyan eden İbnü'l-Eş'aş'ın ordusunda kurra, bir birlik oluşturarak savaşmışlardır⁵⁰. Meşhur kıraat imamlarından Âsım, Hamza ve Kisâf Kûfelidirler. Kisâf⁵¹ ve A'meş, Kümeyt'in kabilesi Benî Esed'in azadlısı idiler. Bu bakımdan biz, Kümeyt'in, tahsil hayatına Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek ve ezberlemekle başlamasının sebebini kolayca anlayabiliyoruz.

Kûfe'nin fıkıh ekolünün öncüsü olarak da İbn Mes'ud⁵² başta gelmektedir. O, pek çok talebe yetiştirmiştir. Alkame b. Kays en-Nehâî (62/681)⁵³ bunlardan birisidir. Emevîler devrinde Kûfe'de yaşamış meşhur fakihler, İbrahim en-Nehâî (95/713)⁵⁴, O'nun öğrencisi Hammâd b. Ebî Süleyman (120/737-738)⁵⁵ ve onun öğrencisi, Hanefî mezhebinin kurucusu İmam-ı A'zam Ebû Hanife (150/767)⁵⁶dir. Ebû Hanife'nin önderlik ettiği

50. Yusuf Huleyf, 246.

51. Moh. B. Cheneb, "Kisâf", JA, VI, 824.

52. İbn Sa'd, VI, 13.

53. İbn Sa'd, VI, 86-92.

54. İbn Sa'd, VI, 270-5.

55. İbn Sa'd, VI, 332-4.

56. İbn Sa'd, VI, 368-9.

Kûfe fıkıh ekolü, Hicaz'daki Hadis ekolüne mukabil "Rey ekolü" olarak bilinmekte ve Irak Tefsir ve Fıkıh ekollerinde re'y ve kıyasa önem verildiği görülmektedir.

Kıraat, Tefsir ve Fıkıha nisbetle Kûfelilerin hadisleri toplama ve tedvin yönü zayıf ve Kûfe halkı hadis rivayeti ile az iştigal etmiş olmakla beraber burada da pek çok muhaddis yetişmiştir. Eş-Şa'bi⁵⁷ ve Süfyan es-Sevri⁵⁸ bunların en meşhurları arasında yer almaktadır.

Kûfe'de dil ve edebiyat çalışmalarına gelince, bir liman şehri olan Basra'nın, yabancı unsurların sıkça gelip gittiği bir yer olması hasebiyle, orada lugat ve nahiv ilminin gelişmesine mukabil; Kûfe, Arap kabilelerin bir uğrak yeri olduğu için şiir ve tarih rivayetinin önemli bir merkezi olmuştur. Bununla birlikte, Kûfe'de de bir dil ve nahiv ekolü gelişmiştir. Burada şiir ve tarih rivayetinin gelişmesinde, Kûfe'nin bir Arap aristokrat şehri olmasının da önemli etkisi olmuştur. Çünkü şiir ve ahbâr, Arap kabilelerinin kültürünün bir parçasıdır ve Kûfe uleması bu kültürü muhafaza etmeye çalışmışlardır⁵⁹. Burada bazı âlimler, şiir ve ahbar rivayetlerini toplama konusunda özel çaba sarfetmişlerdir. Bunların en meşhurları Mufaddal ed-Dabbî ile Hammâd er-Râviye'dir. Birincisinin "el-Mufaddaliyyât" adlı eseri, yaklaşık 1280 kasideden ibarettir⁶⁰. Bugün elimizdeki nüsha, 47'si Câhiliye, 14'ü, hayatlarının çoğunu Câhiliyye'de geçirmiş olan Muhadramûn şairleri, 6'sı da İslâm döneminde yaşamış olan 67 şaire ait 126 kasideden oluşmaktadır⁶¹.

Kümeyt'in çağdaşı sayılan Hammâd er-Râviye, şiir ve ahbâr rivayeti ile şöhret bulmuş ve er-Râviye (çok rivayet eden) lakabını almıştır. Fakat Hammad asıl şöhretini el-Muallekâtu's-Seba'yı derlemesi ve İmriü'l-Kays'ın Divanını rivayet etmesine borçludur⁶².

Bu iki râviden başka Kûfe'de eski ve muâsır şairlerin rivayeti ile ilgilenecek olan şahıslar da bulunuyordu. Benî Esed'in azatlı (mevlâ)sı Ebû Vâsıl⁶³, İbrahim b. Abdullah et-Talhî, Kümeyt ve Tırimmah'ın râvileri Muhammed b. Sehl ve İbn Künâse⁶⁴ bunlardandır.

Kümeyt'in yaşadığı dönemdeki Kûfe'nin ilmî durumunu bu şekilde özetledikten sonra bu şehirdeki Zühd ve eğlence hayatı hakkında bilgi vermek istiyoruz.

57. İbn Sa'd, VI, 61.

58. İbn Sa'd, VI, 371-4.

59. Yusuf Huleyf, 260-61, 268.

60. İbnü'n-Nedîm, 102.

61. Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, Kahire, trz. II, 275.

62. Yusuf Huleyf, 278.

63. İbnü'n-Nedîm, 135.

64. Aynı eser, 105.

3. Zühd Hayatı

Bu dönemde Irak'ın genelinde olduğu gibi Kûfe'de de zühd hayatı yaşayanlar (zühhâd) bulunuyordu. İbn Sa'd'ın Tabakât'ı incelendiğinde Kûfe'de bu dönemde zâhidlerin sayısının hayli fazla olduğu görülmektedir. İbn Sa'd bu zatlar hakkında "el-Ubbâdu'l-Müctehidûn" tabirini kullanmaktadır⁶⁵. Bunlar, dünyanın ve dünya nimetlerinin fâni, âhiret hayatının ise daimî olduğunu düşünüyorlar, çevresindekilere de bu düşüncelerini açıklıyorlardı. Biz burada Kûfe'de bu anlayışta bulunan şahısların fikirlerini ve yaşayışını ortaya koymak maksadıyla birkaç misal vermek istiyoruz.

Mesrûk b. el-Ecda' bu zâhidlerden birisidir. O, aynı zamanda kadı idi; meşhur kadı Şüreyh, zaman zaman kendisiyle istişare ederdi. Ancak Mesrûk, kadılık mesleğinden her hangi bir gelir temin etmezdi. İbn Sa'd'ın verdiği bilgiye göre Mesrûk bir gün yeğenin elinden tutarak Kûfe çöplüğüne (Künâse), götürmüş ve şunları söylemiştir: "Sana dünyayı göstereyim mi? İşte dünya! Yediler, tükettiler; giydiler, eskittiler; bindiler, zayıflattılar; orada birbirinin kanını akıttılar, haramları helâl saydılar; sila-i rahmi terkettiler." Öldüğünde Mesrûk'un kefen parasını karşılayacak kadar dahi malı bulunmamaktaydı⁶⁶.

Bir diğer ünlü zâhid de, meşhur Üveys el-Karanî'dir. Bir gün Murad kabilesinden bir adam ona gelerek, içinde buldukları zamanı değerlendirmesini ister, Üveys el-Karanî şu cevabı verir: "... Ölüm mü'minde neş'e bırakmadı. Mü'minin Allah'ın hakkını bilip gözetmesi de onda altın ve gümüş bırakmadı. Allah'ın emrini yerine getiren mü'minin dostu kalmadı. İnsanlara iyiliği emrediyor, kötülükten nehyediyoruz. Bizi düşman kabul ediyorlar. Bu tutumlarında kendilerine fâsiklardan yardımcı da buluyorlar..."⁶⁷

Üveys el-Karanî'nin bu sözleri, onun zâhid bir insan olduğunu gösterdiği gibi, devrinin genel ictimâî durumunu da ortaya koymaktadır. O, iyiliği emreden ve kötülüğü nehyeden kimseyi düşman kabul edenlerin bulunduğunu belirtmektedir. Bu noktadan hareketle, o dönemde kötülüğün çoğaldığı ve iyilik işleyenlerin azaldığı kanaati hasıl olmaktadır.

Bir diğer meşhur zâhid de Rebi' b. Huseym'dir. Onun zühdü, kendi ifadesiyle 9 esası ihtiva etmekteydi: Tesbih, tehlil, tekbir, hamd, ma'rufu emir, münkerden nehiy, Kur'an okumak, iyiyi talep etmek ve kötülükten korunmak⁶⁸.

65. İbn Sa'd, VI, 160.

66. İbn Sa'd, VI, 82-83.

67. İbn Sa'd, VI, 160.

68. İbn Sa'd, VI, 185.

Şüphesiz işaret ettiğimiz bu zühd hayatının temel dayanağı Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler olmakla beraber, Irak'taki ve özellikle Kûfe'deki zühd hareketinin temelinde bölgedeki siyasî karışıklıkların tesiri bulunmaktaydı. Emevî iktidarı boyunca siyasî istikrardan mahrum kalan Kûfe'nin sükunetsiz ortamı bazı kimseleri, biraz sonra sözünü edeceğimiz, eğlence hayatına ve olayları umursamazlığa iterken, bazılarını da zühd hayatı yaşamaya sevketmiştir. Burada, Kûfe'de tasavvufun da bilindiği ve bir akım olarak geliştiğini; hatta ilk defa "sûfi" diye isimlendirilen şahsiyetin Ebû Hâşim el-Kûfî (105/724) olduğunu⁶⁹ kaydetmekle yetindikten sonra buradaki eğlence akımına değinmek istiyoruz.

4. Eğlence Hayatı

Emevîler devrinde Kûfe, zühd ve tasavvuf hayatının yanında eğlence hayatına da sahne olmuş; şarkı, musikî, eğlence ve içki (nebiz) düşkünleri ortaya çıkmıştır. Bu akımın başlangıcını Kûfe'nin ilk kuruluş yıllarına kadar götürmek mümkündür. Nitekim Hz. Osman'ın Kûfe valisi Velid b. Ukbe'nin içki içtiği, şarkı dinlediği, geceleri eğlence tertip ettiği, Tağlib hristiyanlarından Ebu Zübeyd et-Tâî ile -bu şahıs daha sonra islâmiyeti kabul etmiştir- masa arkadaşlığı yaptığı rivayet edilmektedir⁷⁰. Yıllar geçtikçe Kûfe'de eğlenceye düşkünlük artış gösterdi. Burada şarkı söylenen evler vardı ki halk oralara gidip şarkı dinlerdi⁷¹. Kûfe yakınında bulunan Hıristiyan Hîre bölgesinin burada şarkı ve eğlencenin yayılmasında önemli rolü olmuştur. Hîre'li Hıristiyan şarkıcı ve aynı zamanda şair olan Huneyn el-Hîrî'ye, Abdümelik b. Mervan zamanında Kûfe valisi olan Bîşr b. Mervân, vilayet konağının kapılarını açmıştı⁷². Hîre'ye diğer bölgelerden gelip şarkı eğitimi gören sanatçılar da adı geçen valinin sarayında himaye görüyorlardı. İbn Süreyc bunlardan biridir⁷³. Hişam b. Abdümelik zamanında Irak valisi olan Halid b. Abdullah el-Kasrî, şarkı söylenmesini yasaklamıştı; ancak Huneyn'in bir şarkısını dinleyince ağlamış ve sadece ona izin vermişti⁷⁴. Bu devirde Kûfe'de Huneyn el-Hîrî dışında başka şarkıcılar da bulunuyordu. "İblis'in arkadaşı" denilen Abdullah b. Hilâl bunlardan biridir. Bu şarkıcılar Velid b. Yezid'le⁷⁵ birlikte çoğalmıştır. Adı geçen Halife, Hakem el-Vadî'den Kûfe'li Muti b. İlyas'ın bir bestesini dinleyince beğenmiş ve Kûfe'ye haber göndererek bu şarkıcıyı Şam'a davet etmiştir⁷⁶. Demek oluyor ki Kûfe, Emevî devrinin sonlarına doğru devletin başşehri, hatta halifenin sarayına sanatçı yetiştiren eden bir merkez haline gelmişti.

69. Yusuf Huleyf, 202-3.

70. et-Taberî, IV, 273-4.

71. Yusuf Huleyf, 206-7.

72. el-İsfahânî, *el-Eğâni*, II, 764.

73. el-İsfahânî, *el-Eğâni*, II, 771.

74. el-İsfahânî, *el-Eğâni*, II, 766.

75. el-İsfahânî, *el-Eğâni*, II, 2441 vd.

76. el-İsfahânî, *el-Eğâni*, II, 2361; Şairin biyografisi için bkz. Aynı eser, XIII, 4736-4862.

Kûfe'de eğlencenin bu derece artmasına etki eden âmiller nelerdi? Bu bölgede buhranlı bir siyasî hayatın bulunduğunu ve bunun bir kısım insanı zühde sevkederken, bir kısmını da eğlenceye yönelttiğini daha önce belirtmiştik. Bu siyâsî âmilin yanında ictimâî bir âmil daha vardır ki o da şehirdeki yabancı ve özellikle de Hîreli ve İranlı unsurlardır. İranlılar daha fetihlerin başlamasından itibaren Kûfe'ye gelmişler, İran örf ve adetlerinin ve hatta eski İran inançlarının buraya taşınmasında etkili olmuşlardır. Bir diğer ictimâî âmil de Kûfe'deki zengin tabakanın eğlenceye düşkün olmasıdır. Bu tabaka Kûfe'deki şarkıcı evlerinde (Büyûtu'l-Kıyan)⁷⁷ ve eşrafın köşkerlerinde şarkı ve gazel dinlemekle vakit geçirirdi. Bu akıma meyleden idarecileri biraz evvel zikretmiştik. Bu siyasî ve ictimâî amillerin yanında o dönemde musikînin bir sanat dalı olarak gelişmesinin de eğlence hayatının yaygınlaşmasına katkısı olmuştur⁷⁸.

Kûfe ve çevresindeki fikir akımlarından ve şairlerin bunlara olan desteğinden daha önce kısaca bahsettiğimizden, burada sözü uzatmamak için aynı konuya tekrar dönmek istemiyoruz.

Görüldüğü gibi Kümeyt b. Zeyd el-Esedî'nin yetiştiği ve yaşadığı Kûfe, etnik bakımdan çok farklı unsurların bünyesinde barındığı, dinî hayatta birbirine zıt iki yaşayışın bulunduğu, dinî ilimlerle, lugat ve edebiyat çalışmalarının geliştiği bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır.

D- Kümeyt'in Kabilesi Benî Esed

Benî Esed, Adnânîlerin önemli bir koludur. Kabilenin cediti Esed b. Huzeyme'nin şeceresi şöyledir: Esed b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyas b. Mudar b. Nizâr. Benî Kâhil, Benî Ganm b. Dûdân, Benî Âmir ve Benî Sa'd b. Sa'lebe; Benî Esed'in belli başlı kollarıdır⁷⁹. Kümeyt bunlardan Benî Sa'd b. Sa'lebe'ye mensuptur. Benî Esed, Necid bölgesinin kuzeyinde; Medine'den Fırat'a kadar uzanan geniş arazi üzerinde yerleşmişlerdi⁸⁰. Ancak bölge üzerinde dağınık bir halde bulduklarından bu toprakların tamamına hakim değildiler. Harpçi bir kabile olarak bilinen Benî Esed, Câhiliye devrinde, Kinde emirleri olan Hucr ve onun oğlu İmriü'l-Kays ile aralarında meydana gelen ihtilaflarla tanınmışlardır.

Kabilenin İslâmiyet'le olan ilk münasebetlerine gelince, Benî Abdîsems'in halifleri olan bazı Benî Esed mensupları ilk müslümanlar arasında yer almışlardır⁸¹. Bunlardan Abdullah b. Caş ve kardeşi Ubeydullah,

77. el-Câhız, *Selâsu Resâil*, neşr., J. Finkel, Kahire 1926, 52-75.

78. Yusuf Huleyf, 218-9.

79. İbn Hazm, *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, tah. Abdüsselam Harun, Kahire 1962, 190-196.

80. Esed Kabilesinin yerleştikleri bölge için bkz.: Hüseyin Mu'nis, *Atlasu Târihi'l-İslâm*, Harita 32-35.

81. İbn Hişâm, I, 323.

I. Habeş hicretine katıldılar. Yine Esed'den Ahmed b. Cahş, Ukbe b. Vehb, Şuca' b. Vehb, Erbed b. Hümeyyire, Medine'ye ilk hicret eden sahabîler arasında olup⁸², daha sonra Bedir mücahidleri arasında da yer almışlardır⁸³.

Benî Esed'in bir bütün olarak müslümanlarla ilişkileri Uhud savaşından sonra başlamıştır. Bu savaştan 4 ay kadar sonra kabile eşrafından iki kişinin tahriki üzerine Medine'ye baskın düzenlemeyi planlamışlarsa da onlar henüz toparlanıp ayaklanmaya fırsat bulamadan Hz. Peygamber bunlara karşı Ebu Seleme komutasında 150 kişilik bir kuvvet göndermiştir. Esedîler kaçmak suretiyle kurtulmuşlarsa da müslümanların eline pek çok ganimet bırakmışlardır⁸⁴.

Esed kabilesi Hendek savaşında müslümanlara karşı Tuleyha b. Huveylid'in başkanlığında Mekke Müşrikleri ve Fezare kabilesiyle birlikte hareket etti⁸⁵.

İslâm'a girmek maksadıyla 9. Hicrî yılın başında Benî Esed'in Medine'ye bir hey'et gönderdiğini görüyoruz⁸⁶. Kabile daha sonra irtidat etmiş ve islâm ordusu Ridde harplerinde onlarla savaşmıştır. Daha sonra Kâdisiyye'de Sa'd b. Ebî Vakkas komutasında savaşan orduda yer aldılar. 19/640 yılından sonra Kûfe'ye yerleşen Benî Esed'in burada hususî mahalleleri olduğu ve şehir halkının önemli bir kısmını teşkil ettiği görülmektedir⁸⁷.

Hız. Ali, Muhtâr es-Sakafî, Mühelleb b. Ebî Sufra ve Yezid b. Mühelleb'in ordularında Kûfeli Esedîlerden askerler bulunuyordu⁸⁸. Hucr b. Adiy'e karşı Ziyad b. Ebih'in gönderdiği şahıslar arasında bu kabileden bazı kimselerin bulunduğu da bilinmektedir⁸⁹. Hız. Hüseyin Kûfe'ye doğru ilerlerken iki Esedli ona Kûfe halkına güvenmemesini ve geri dönmelerini tavsiye etmişlerdi⁹⁰. Diğer taraftan Ubeydullah b. Ziyad'ın askerleri arasında Peygamber torununa karşı savaşan Benî Esed mensupları yer almaktaydı⁹¹. Keza Hız. Hüseyin'i ve Kerbelâ şehitlerini defnedenler bu kabiledendi⁹². 70 Kerbelâ şehidinin başından 6'sını Ubeydullah b. Ziyad'a

82. İbn Hişâm, I, 472.

83. İbn Hişâm, I, 679.

84. İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-eser*, tah. Muhammed el-İd el-Hatrâvî ve ark. Beyrut 1992, II, 59.

85. Aynı eser, II, 86.

86. İbn Sa'd, I, 297-8.

87. et-Taberî, V, 237.

88. et-Taberî, VI, 39, 65, 85, 591.

89. et-Taberî, V, 268.

90. et-Taberî, V, 397.

91. et-Taberî, V, 448; Ö. Rıza Kehhâle, I, 21-23.

92. et-Taberî, V, 455.

Benî Esed'e mensup askerler götürmüştü⁹³. Bütün bu bilgilerden, Kabilenin bir bütün olarak Benî Hâşim taraftarı veya aleyhtarı olduğunu söylemek son derece zordur. Onlardan, iktidardaki Benî Ümeyye'yi ve valilerini destekleyenler olduğu gibi, isyanlara katılanlar da bulunmaktaydı. Şu kadar var ki, Kerbelâ olayına katılanların daha sonra pişmanlık duydukları görülmektedir. Zira kabilenin daha sonra, genelde Âl-i Beyt'e dost olduğu ve onları desteklediği dikkat çekmektedir⁹⁴.

Bütün bu bilgilerden ortaya çıkan şudur ki, Benî Esed gerek İslâm öncesi ve gerekse İslâm sonrası siyâsî gelişmelerde yer almış faal bir kabiledir.

KÜMEYT'İN HAYATI VE SİYASİ OLAYLARDAKİ YERİ

A- Ailesi ve Yetiştirilmesi

Kümeyt b. Zeyd, Mudar'ın büyük ve önemli bir dalı olan Beni Esed (b. Huzeyme) kabilesinin Sa'd b. Sa'lebe koluna mensuptur⁹⁵. 60/679 yılında Küfe'de dünyaya gelmiş ve bu şehirde, kabilesi arasında büyümüşdür.

Dolayısıyla şâir, şehirlidir, çölde yetişmemiştir. Babasının adı Zeyd b. Huneys (bazı rivayetlerde Ahnes)'tir. el-Merzübânî⁹⁶, Kümeyt'in, meşhur şâir Ferezdak'ın kız kardeşinin oğlu olduğunu kaydetmektedir; ancak kaynaklarda onun annesinin ismi ve kimliği hususunda başka bir bilgiye rastlayamadık. Kümeyt, amcası Abdülvâhid'in kızı Hubbâ ile evliydi⁹⁷, Hubeyş ve Müstehil adında iki oğlu vardı. Oğlu Müstehil'e nisbetle Ebû'l-Müstehil künyesi ile şöret bulmuştur. el Câhız⁹⁸, Umâre adında bir oğlu daha bulunduğundan dolayı ona Ebû Umâre denildiğini kaydetmektedir. Kümeyt'in Verd isminde bir kardeşi vardı⁹⁹. Kaynaklarda, amcası ve aynı zamanda kabilenin reisi olan Abdülvâhid'in Kümeyt'i şiir söylemeye teşvik ettiği bildirilmektedir¹⁰⁰.

Kümeyt tahsil hayatına Kur'an-ı Kerim'i ezberlemekle başlamış ve aynı zamanda hadis ilmi tahsil etmiştir¹⁰¹. Ferezdak, Ebû Ca'fer Muhammed el-Bâkır, İkrime ve diğerlerinden rivayet ettiği hadisler bulunmakta

93. et-Taberî, V, 468.

94. el-Atvî, 15-16.

95. Nesebi için bkz. İbn Hişâm, I, 56, 85; *el-Eğânî*, XVIII, 6259; el-Kureşî, 783; İbn Hazm, 193.

96. *Ahbâru Şuarâi's-Şia*, 65.

97. İbn A'sem, IV, 297.

98. *Resâil*, II, 136.

99. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6300.

100. ez-Zehebi, *Târihu'l-İslâm* (121-141), 211.

101. Yusuf Huleyf, 706.

ve güvenilir bir râvi olduğu kabul edilmektedir. Ondan da şâir Vâlibe b. el-Habbâb, Hafs b. Süleyman, Ebân b. Tağlib ve diğer râviler hadis rivayet etmişlerdir¹⁰². el-İsfahânî¹⁰³, onun rivayet ettiği hadislerden bir kısmını nakletmektedir. Ancak Kütüb-ü Sitte'de onun rivayetlerine rastlayamadık. Kaynaklarda Kütüb-ü Sitte müelliflerinin Kümeyt'in hadislerine yer vermemeleriyle ilgili bir değerlendirmeye de rastlayamadık. Şu kadar var ki bu müellifler ya bildikleri halde itimat etmemişlerdir veya Kümeyt hadis ravisi olarak şöhret bulmadığı için rivayetlerini almamışlardır.

Kümeyt, Arap dili, şiir, eyyâmü'l-Arab ve bilhassa neseb sahalarında âlim idi. Bu son alanda kendisine müracaat edilir ve bilgisine güvenilirdi. Aynı zamanda şiir râvisi idi. İyi bir hat ustasıydı ve güzel yazı yazardı. Şiiri gibi hitabeti de kuvvetliydi¹⁰⁴. Halife Hişam'ın huzurunda yaptığı konuşmalar, edebî yönden son derece kıymetli olarak kabul edilmektedir. Benî Esed'in menkıbelerini çok iyi bilirdi. Bu bilgisini, ninelerine borçlu olduğu bildirilmektedir. Söylendiğine göre Câhiliye devrini de idrak etmiş olan anneanesi ve babaanesi Kümeyt'e çölü ve çöl hayatını tasvir ederler, o dönemde meydana gelmiş olayları, şairlerin hayatlarını ve şiirlerini anlatırlardı. Kümeyt bir şiirde ve haberde tereddüt ettiği zaman derhal onlara başvururdu¹⁰⁵. Kümeyt'in, ayrıca ulemanın derslerine devam ettiği, sistemli ve iyi bir eğitim gördüğü de muhakkaktır. Aksi takdirde kendisini "muallim" olarak kabul ettiremezdi. Zira kaynaklar ittifakla onun mesleğinin öğretmenlik olduğunu ve Kufe mescidinde talebe okuttuğunu belirtmektedir¹⁰⁶. Bu bakımdan Kümeyt, Dahhâk b. Müzâhim, Atâ b. Ebî Rebâh, Abdülhamîd b. Yahyâ ve Haccâc b. Yusuf gibi Emevî devrinin ünlü muallimleri arasında yer almaktadır. Muhtemelen o, öğrencilerine rutat, ensâbü'l-arab ve eyyâmü'l-Arab okutuyordu¹⁰⁷.

Meşhur şair Ferezdak'la henüz çocuk iken görüştüğüne dair haberlerin dışında, kaynaklarımızda Kümeyt'in çocukluğu ve gençliği ile ilgili bilgiler son derece azdır. Şayet Ferezdak'ın yeğeni olduğu yolundaki rivayet doğru ise, bu ünlü şairle sık sık görüştüğü söylenebilir. Bu görüşmelerle ilgili haberlerden birine göre Ferezdak'ın Kûfe'ye yaptığı bir seyahatte Kümeyt onun sohbetinde bulunur. Can kulağıyla konuşmayı dinleyişi Ferezdak'ın dikkatini çeker. Sohbetten sonra Ferezdak Kümeyt'e "ister misin ben senin baban olayım?" der. Kümeyt ona "Babamın yerine bedel olmanı istemem; ancak annem olursan sevinirim" diye cevap verir. Ferezdak bu cevap karşısında söyleyecek söz bulamaz ve etrafında-

102. ez-Zehbî, *Târihu'l-İslâm* (121-141), 210.

103. *el-Eğânî*, XVIII, 6300-302.

104. el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I, 45.

105. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6299.

106. İbn Habîb, 477; İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 547; a. mlf., *eş-Şi'r ve've's-Şuarâ*, 385; el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6266; Ahmed Emin, III, 305.

107. Şevki Dayf, *et-Tatavvur ve't-Tecdîd*, 269.

kilere dönerek: "Bu çocuk gibisine rastlamadım," der¹⁰⁸. Bu rivayetten, Kümeyt'in daha çocukluğunda parlak bir zekaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Onun Ferezdak'la yetişkinlik çağında da görüştüğüne dair bilgiler bulunmaktadır. Bu hususa biraz sonra değineceğiz.

B- Edebî ve İlmî Çevrelerle İlişkileri

Emevî devrinin önde gelen ilim yuvalarından Kûfe mescidinde öğretmenlik yapmış olan Kümeyt, devrinin tanınmış şahsiyetleriyle ve özellikle ilim çevreleriyle irtibat halinde bulunmuştur. Nitekim kaynaklar, şairin ünlü edebî şahsiyetlerle ilişkilerinden uzun uzadıya bahsederler. Bu şahsiyetler arasında Hammâd er-Râviye, Tırmımah, Ferezdak ve Hakîm b. Ayyâş başta gelmektedir.

el-İsfahânî¹⁰⁹, Hammâd er Râviye ile Kümeyt arasında Kûfe mescidinde meydana gelen bir ilmî tartışmayı nakletmektedir ki bu tartışma, Kümeyt'in Arap şiiri, Neseb ve eyyâmu'l-arab konusundaki derin bilgisine bir delil teşkil etmektedir. Buna göre ilmî bir sohbette Hammâd ona muhalefet eder ve kendisinin daha geniş bilgi sahibi olduğu iddiasında bulunur. Kümeyt bunu hazmedemez ve Hammâd'ı Arap şairleri hakkında soru yağmuruna tutar; ancak doyurucu cevap alamaz. Tartışma o kadar uzar ki dinleyiciler sıkılırlar. Şairler hakkında yeterli cevap alamayan Kümeyt bu defa bir beyit sorarak açıklamasını ister; fakat Hammâd izah edemez. Cevabını hazırlaması için bir hafta mühlet verir; ancak Hammâd yine başarısız olur. Bunun üzerine Kümeyt beyitlerin kelimelerini tek tek izah eder.

Burada Hammâd'ın Kümeyt'in şiiri ile ilgili bir görüşünü vermek istiyoruz. Hammâd, Kümeyt'in şiirini bir hutbeler mecmuası olarak görmektedir. Her ne kadar Hammâd bununla Kümeyt'in şiirinin bir munâzara olduğunu, cedel (diyalektik) ihtiva ettiğini ve onda deliller kullanıldığını ifade etmek ve bu suretle şairi eleştirmekle beraber, Hâşimiyyât'ın sanat yönünden önemli bir özelliğini de ortaya koymuş olmaktadır¹¹⁰.

Kümeyt'in ünlü şair Ferezdak'la irtibatının küçük yaşta başladığını ve çocukluğunda onun sohbetinde bulunduğunu daha önce belirtmiştik. İki şair arasındaki görüşmelerin daha sonra da devam ettiği görülmektedir. Kaynakların verdiği bilgiye göre Kümeyt, II. Hâşimiyye'yi yazdıktan

108. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Şuarâ*, 384; el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6290; el-Bağdadî, I, 69.

109. *el-Eğânî*, XVIII, 6267 vd.; Ayrıca bkz.: ez-Zücâcî, 166.

110. Abdülmun'im Hafâcî, *el-Hayâtu'l-Edebiyye, Asru Beni Ümeyye*, Beyrut 1987, 203.

sonra şiirini arzetmek maksadıyla Basra'ya Ferezdak'ın yanına gitti, ona şöyle dedi: "Bana ilham geldi ve bir kaside yazdım. Sen Mudar'ın şeyhi ve şairisin, şiirimi arzetmek istiyorum. Eğer beğenirsen neşrini emredersin, beğenmezsen gizli tutmamı tavsiye edersin..." Ferezdak dinlemek istedi. Kümeyt II. Hâşimiyye'nin ilk beyitlerini okudu. Şair bu beyitlerde coştüğünü, heyecanlandığını; fakat bunun kadınları arzulamasından, eski diyarlara ve diğer eğlendirici şeylere özleminden değil, Peygamber'in kabilesi Benî Hâşim'e olan sevgisinden kaynaklandığını, onların sevincini ve üzüntüsünü paylaştığını belirtmektedir¹¹¹. Ferezdak Kümeyt'in şiirini beğenmiş ve övgü dolu sözler söyleyerek neşrini emretmiştir¹¹². el-İsfahânî'nin¹¹³ bir başka rivayetinde Ferezdak'ın Kûfe'ye geldiği zaman Kümeyt'in ona şiirini arzettiği bildirilmektedir. Şimdi Kümeyt'in diğer bazı ünlü şairlerle alakasına temas etmek istiyoruz.

Emevî devrinin ünlü şâir ve râvilerinden, aynı zamanda güçlü bir hitabeti olan Tırimmah ile Kümeyt arasındaki ilişkiler, şairimizin ahlak ve sadâkatının delili olarak kabil edilmektedir¹¹⁴. Tırimmah¹¹⁵, Suriye çölünde doğup büyümüş ve gençliğinde Kûfe'ye yerleşerek burada hâriciliği benimsemişti. Kûfe camiinde tahsil görmüş ve lugat konusunda dersler vermişti. Tırimmah, Hâricî olması yanında aynı zamanda Yemen kabilelerini savunuyordu. Kümeyt ise, Benî Hâşim taraftarı idi; Mudar kabilelerini tutar ve Yemen'e hücum ederdi. Fakat bu farklılıklara rağmen iki şair arasında dostluk mevcuttu. Bunun sebebi sorulduğunda Kümeyt şu cevabı vermiştir: "Biz halkın nefreti üzerinde birleştik"¹¹⁶. Kümeyt'in Muhalled b. Yezid'den aldığı armağanı Tırimmah ile paylaşması, aralarındaki dostluğun açık bir vesikasıdır. İki şair beraberce Muhalled'i ziyarete giderler. Muhalled her ikisini de oturtur. Önce şiir okumak üzere Tırimmah'ı yanına davet eder ve ayakta okumasını ister. Tırimmah bunu kabul etmez. Muhalled onu yerine gönderir ve Kümeyt'i çağırır. Kümeyt şiirini ayakta okur. Muhalled, Tırimmah'a bir şey vermezken Kümeyt'e elli bin dirhem verir. Dışarı çıktıklarında Kümeyt paranın yarısını arkadaşına verir¹¹⁷.

Burada Kümeyt'in, meşhur şair Zü'r-Rimme ile edebî sohbetlerde bulunduğuna¹¹⁸ işaret etmekle yetindikten sonra önemine binaen Yemenli

111. Bkz. *Hâşimiyyât* (Leiden), 27 vd.; (Beyrut), 43 vd.

112. el-Mes'ûdî, III, 242-3, el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6296-98; el-Âmilî, I, 231-2.

113. *el-Eğânî*, XVIII, 6295-6.

114. Abdülhasib Tâhâ, 274 vd.

115. Biyografisi için Bkz. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, II, 4201-4211.

116. el-Câhız, *el-Beyân ve'r-Tebyîn*, I, 46; Ibn Kuteybe, *eş-Şir ve's-Şuârâ*, 385; el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6266-7. Şair bu sözüyle muhtemelen, her ikisinin de halkın kin beslediği Benî Ümeyye'ye düşmanlıkta birleştiklerini ifade etmektedir.

117. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, X, 149.

118. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6298.

şair Hakîm b. Ayyâş el-Kelbî ile münasebetleri üzerinde durmak istiyoruz.

Kümeyt'in edebî ve siyâsî hayatında Hakîm b. Ayyâş ile mücadelesinin önemli bir yeri vardır. Çünkü onun, şairler arasındaki ciddi muhalifi bu zattır. Ayrıca Kümeyt'in *Hâşimiyyât* dışındaki şiirlerinin en önemlilerinden olan "el-Müzehhebe" adlı kasidesini yazmasının sebeplerinden birisi, bu şairin Mudar kabilelerine ve Benî Hâşim'e dil uzatmasıdır. Kümeyt 312 beyitten oluşan bu kasideyi¹¹⁹, Yemen kabilelerini hicvetmek maksadıyla kaleme almıştır. Horovitz'in¹²⁰, yaklaşık üçte birinin muhafaza edilebildiğini ifade ettiği ve bazı beyitleri el-Mes'ûdî¹²¹ ve el-İsfahânî¹²² tarafından nakledilen bu kasidenin bugün tamamına yakını neşredilmiş durumdadır.

Kümeyt'in adı geçen şairle ilişkisine dair *el-Eğânî*'de iki farklı rivayet mevcuttur. Birinci rivayete göre¹²³ Hakîm b. Ayyâş Mudar kabilelerini hicvediyor ve Mudar şairleri de ona cevap veriyorlardı. Kümeyt henüz mücadelenin dışındaydı ve Mudar şairlerine "Hakîm sizden daha iyi şiir söylüyor" diyordu. Esedîler Kümeyt'e gelerek Hakîm'e cevap vermesini istediler. Ancak Kümeyt "Halid b. Abdullah el-Kasrî bana iyilikte bulunuyor, onu karşıma alamam"¹²⁴ diyerek özür beyan etti ve mücadeleye girmek istemedi. Çünkü Hâlid de Yemenli idi ve kabilesinin desteğine ihtiyacı vardı. Kümeyt, Yemenli Hakîm'e cevap verirse Halid'i kızdırmış olacaktı. Fakat Mudar şairleri gelip "Hakîm amcanın ve dayının kızları hakkında neler söylüyor bir dinle!" diyerek ona bazı beyitlerini okudular. Bu defa Kümeyt Mudar'ı savunmak ve Hakîm b. Ayyâş'a cevap vermek maksadıyla "el-Müzehhebe" adlı kasidesini yazdı. Bu kaside Halid'in kulağına gidince Kümeyt'i öldürmeye karar verdi ve durumu derhal halife Hişam'a bildirdi.

İkinci rivayete göre¹²⁵ de Kümeyt'in Yemen kabilelerini hicvetmesinin sebebi Hakîm b. Ayyâş'tır. Benî Ümeyye'ye son derece bağlı olan

119. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6285.

120. "Kümeyt", IA, VI, 1081.

121. el-Mes'ûdî, III, 244-5.

122. *el-Eğânî*, XVIII, 6274-5.

123. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6274-5.

124. Mudar şairlerinin Kümeyt'e gelip Hakîm'e karşı yardım istediklerinde Kümeyt'in "Halid bana iyilikte bulunuyor, ben onu karşıma alamam" sözünü söylemiş olabileceği bazı çağdaş araştırmacılar tarafından kabul edilmemektedir. Bunlardan Şevki Dayf (*el-Tatavvur ve't-Teccid*, 271) olayların Hâlid'le Kümeyt arasında dostluk ve muhabbet bulunmadığını, bilakis düşmanlık mevcut olduğunu gösterdiğini ifade ederek Kümeyt'in bu sözü söylemiş olamayacağını ileri sürmektedir. Halbuki el-İsfahânî (*el-Eğânî*, XVIII, 6303-4), Kümeyt'in Hâlid'i medhiyle ilgili şiirler nakletmektedir. Bu sebeple, her hangi bir sebeple Kümeyt'in Halid'i medhetmiş olması mümkündür. Ayrıca bize göre bu konuda önemli olan Kümeyt'in Hâlid ile aralarının iyi olduğuna dair yukarıdaki sözü söylemiş olması değil, neticede Hakîm b. Ayyâş'la mücadele içine girmiş olmasıdır.

125. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6305-7.

Hakîm, Ali b. Ebî Tâlib başta olmak üzere tüm Benî Hâşim'e hücum ediyordu. Kümeyt de ona cevap verip muhalefet edince iki şair arasındaki düşmanlık arttı. Fakat Kümeyt, Hişam'ın kulağına gider endişesiyle Hakim'e cevap olmak üzere Ali b. Ebî Talib'i öven şiirler söylemekten çekiniyordu. Bu sebepten husûmeti başka bir alana çekti ve Yemen kabilelerini hicvetmeye başladı. İki aile dışında tüm Yemen kabilelerini, kurlarını sayarak hicvetti. Dil uzatmadığı iki aile, İsmail b. es-Sabbâh ile Alkame b. Vâil aileleridir. Bunlar Hakim b. Ayyaş'ın şiirine cevap veriyorlardı. Ayrıca Alkame ailesi, Şam'a kaçacağı gece Kümeyt'i evlerinde misafir etmiştir¹²⁶. İsmail b. Sabbah'ın annesi de Esedli idi. Oğlu Müstehil, Kümeyt'in Hakîm'i eleştirme tarzına hayret ederek babasına şunu sormuştur: "Kelbli'yi hicvettin, Benî Ümeyye ile övündün. Halbuki sen Benî Ümeyye'nin kâfir olduğuna şahitlik ediyorsun. Onların yerine Ali ve Benî Hâşim ile iftihar etseydin ya"! Kümeyt oğluna şu cevabı vermiştir: "Oğulcuğum! Sen Hakîm'in, Ali'ye düşman olan Benî Ümeyye ile dost olduğunu biliyorsun. Şayet ona cevap olarak ben de Ali'yi savunup övseydim, bu defa bana cevap vermeyi bırakır, Ali'ye dil uzatırdı. O zaman ben Ali'yi hakarete maruz bırakmış olurum. Haliyle, Benî Ümeyye de Ali'yi savunmazdı. Mudar'ı medh etmekle Benî Ümeyye'yi de övmüş oldum; bunu da şu düşünceyle yaptım: "Eğer bana cevap verirse Benî Ümeyye onu öldürür. Cevap veremeyip susarsa kederinden ölür. Her iki durumda ben galip gelmiş olurum." Kümeyt'in tahmini gerçekleşmiş ve Hakîm ona cevap vermeye cesaret edemeyerek susmuştur.

el-İsfahânî'nin¹²⁷ naklettiği bir başka rivayet iki şair arasındaki mücadeleden ne derece geniş boyutlara ulaştığını ortaya koymaktadır. Buna göre Halid b. Abdullah el-Kasrî Kümeyt'i hapse atmıştı. Şair, kendisini ziyarete gelen hanımının elbisesini giyerek hapisten kaçmış, hanımı ise hapisanede onun yerinde kalmıştı. Kümeyt Hişam'dan eman istemek üzere Şam'a gitti. Burada olayı öğrenen Hakîm, hapisane görevlilerinin Kümeyt'in hanımıyla çirkin ilişkilerde bulunduğunu dile getiren şiirler söylemiş, Kümeyt de ona "el-Müzehhebe" adlı kasidesiyle cevap vermiştir.

Mudar kabilelerini övmek ve Yemen kabilelerine hücum etmek suretiyle Benî Hâşim'in en büyük düşmanlarından birisi olan Hakim b. Ayyaş'ı susturması, Kümeyt'in zeki ve ileri görüşlü bir şair olduğunu ortaya koymaktadır¹²⁸.

Yukarıdaki rivayetler gösteriyor ki, neticede Hakîm b. Ayyaş susmuş; ancak Kümeyt'le Hâlid b. Abdullah el-Kasrî arasında amansız bir mücadele başlamıştır. Kümeyt'in Hakîm ile çekişmesinin gerçek sebebi,

126. İbn A'sem, IV, 298.

127. *el-Eğânî*, XVIII, 6285.

128. Ahmed el-Hüfî, 483.

birinci rivayete göre Yemenli şairin genel olarak Mudar kabilelerine ve Kümeyt'in yakınlarına saldırmaması; ikinci rivayete göre ise Ali b. Ebî Talib'e ve Benî Hâşim'e hakaret etmesidir. İkinci rivayet iki şair arasındaki husumetin gerçek sebebini daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Kümeyt bu şairi susturmak için çekişmenin boyutunu genişletmiş; konuyu Yemen-Mudar asabiyetine çekmiştir. Sonuçta Kümeyt, hem Hakîm'in sesini kesmiş ve hem de Zeyd b. Ali'ye karşı düşmanlık besleyen Irak Valisi Halid el-Kasrî'ye cephe almış oluyordu. Fakat ileride Kümeyt'te kabile asabiyetini ele alırken değineceğimiz üzere, gerçekte, mesele kabile asabiyeti değil, siyasî bir meseleydi. Bir başka deyişle Kümeyt, kabile asabiyetini Benî Ümeyye'ye, Halid el-Kasrî'ye ve Hakîm b. Ayyâş'a karşı silah olarak kullanmıştır. Asıl maksadı da Benî Ümeyye'ye ve Halid el-Kasrî'ye karşı ayaklanma hazırlıkları yapan Zeyd b. Ali'nin hareketine bu suretle yardımcı olmaktı. Bunun için Kümeyt, kabile asabiyetini körüklemek suretiyle halkı Halid'e karşı tahrik etmiş; Yemen taassubu olan valinin karşısına Mudar asabiyeti ile çıkmıştır.¹²⁹

Kümeyt'in hem iyi ilişki ve hem de çekişme içinde bulunduğu edebî şahsiyetlerin toplumda yüksek mevkilere sahip kimseler oldukları görülmektedir. Buradan biz, şairin ictimâî mevkiinin yüksek olduğunu ve kültür düzeyi yüksek şahsiyetlerle ilmî tartışmalar yapabilecek kapasiteye sahip bulunduğunu anlıyoruz. Bu ilişkiler çerçevesinde dikkati çeken bir husus da Kümeyt'in irtibat halinde bulunduğu şairlerin inanç bakımından ılımlı şahsiyetler olmalarıdır. Bu bakımdan Kümeyt'in aşırı fikirlere sahip şairlerle düşüp kalktığı görülmemektedir. Mesela aynı kabileyeye mensup, Hattâbiyye fırkasının lideri olan ve Câfer es-Sâdık'ın ilah olduğunu iddia eden Ebu'l-Hattâb el-Esedî (143/760) ile alakasından hiç bahsedilmemektedir. Husumet içine girdiği şairlerin fikirlerini de güçlü bir şekilde reddettiği ve onların etkisinde kalmadığı müşahade edilmektedir.

Kümeyt'in ilmî çevrelerle alakasına gelince, çağdaş yazarlardan bazıları kaynak göstermeden onun Vâsıl b. Atâ, Hasan el-Basrî ve Ebû Hanîfe ile ilişkisinden bahsetmektedirler. Ancak biz, temel kaynaklarda Kümeyt'in adı geçen alimlerle doğrudan teması bulunduğu dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

Günümüz edebiyat araştırmacılarından Şevki Dayf¹³⁰, Kümeyt'in Vâsıl b. Atâ ile irtibatı bulunduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Yazar, Zeyd b. Ali'nin Vâsıl b. Atâ'nın öğrencisi olması¹³¹, Kümeyt'in, şiirinde Vâsıl'ın metodlarından etkilenmiş bulunması ve Zeydiyye'nin de Mu'tezile mezhebine mensup olması noktalarından hareket ederek bu sonuca ulaşmaktadır. Hatta Kümeyt'in bizzat kendisinin de Mu'tezilî oldu-

129. Şevki Dayf, *et-Tatavvur ve't-Teccid*, 269; a. mlf., *el-Asru'l-İslâmî*, 325.

130. *et-Tatavvur ve't-Teccid*, 276.

131. eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihâl*, tah. Muhammed Bedran, Kahire, 1952, I,

ğunu, devrinin cidâl ve tartışma metodları kültürüne sahip bulunduğunu ve bu metodları şiirinde uyguladığını, dolayısıyla Vâsıl'ın fikirlerinden etkilenmiş olduğunu belirtmektedir. Gerçekten Kümeyt'in Benî Hâşim'in haklarını savunurken ve Benî Ümeyye'ye hücum ederken kullandığı üsluptan, onun, devrinin kelimelerle ilişkisi içinde bulunduğu ve bu çevrenin düşünce ve metodlarından istifade ettiği anlaşılmaktadır. *Hâşimiyyât* tetkik edildiğinde Benî Hâşim lehine ve Benî Ümeyye aleyhine pek çok deliller kullanıldığı görülür. Benî Hâşim "âdil" olarak vasıflandırılırken, Benî Ümeyye "zalim" olarak tavsif edilir. Hâşimîlerin geçmişte İslâm'a yaptıkları hizmetten bahsedilirken, Emevîlerin İslâm'a düşmanlığı anlatılır. Sonuç olarak Kümeyt, sistemli bir şekilde delil kullanır. Bu bakımdan biz de şairin kelâm çevreleriyle ve özellikle Vâsıl b. Atâ ile irtibatının bulunabileceğini burada belirtmek istiyoruz.

Aynı şekilde Şevki Dayf¹³², Kümeyt'in *Hâşimiyyât*'ta Benî Hâşim'in haklarını savunurken takip ettiği metodu tamamen Hasan el-Basrî ile arkadaşlarının ve talebelerinin kader meselesinde yapmış oldukları mücadeleye benzetmekte ve dolayısıyla bu büyük alim ile irtibatına telmihte bulunmaktadır. Şüphesiz Kümeyt'le Hasan el-Basrî'nin mücadele üslubundaki benzerlikten hareket ederek, bu alakayı kuran yazarın görüşüne biz de katılıyoruz.

Kümeyt'in kelâm çevreleriyle irtibatının bulunmuş olması imkan dahilinde olduğu gibi, devrinin fakihleriyle ve özellikle de Kûfe'de faaliyetini sürdüren Ebû Hanife ile temas halinde bulunmuş olması da mümkündür. Gerçi Ebû Hanife'nin gerek hocaları ve gerekse talebeleri arasında onun ismine rastlanmamaktadır. Ancak Ebu Hanife'den, hocalarından, talebelerinden ve onların ilmî faaliyetlerinden Kümeyt'in habersiz olabileceğine ihtimal vermiyoruz. Nitekim bazı araştırmacılar onun, Ebu Hanife ve hocaları gibi Kûfe'de sünî fıkıh öğretimi ile meşgul olan ulema ile ilişki içinde bulunmuş, ömrünün sonlarına doğru Ebu Hanife'nin derslerinden istifade edip cedel, kıyas, ve hüküm istinbatı konularında ondan etkilenmiş olabileceğini belirtmektedirler¹³³.

Öte yandan, Kümeyt'in çok yakın ilişki içinde bulunduğu Zeyd b. Ali ve Ca'fer es-Sâdık ile Ebû Hanife arasında sıkı ilişkiler bulunduğu bilinmektedir. Nitekim Ebu Hanife, Emevîlere karşı isyan ettiği zaman Zeyd'e 30 bin dirhem para yardımında bulunmuştur¹³⁴. Bu hoktadan hareket edildiğinde Kümeyt ile Ebu Hanife arasında irtibat bulunmuş olması kuvvetle muhtemeldir.

132. *et-Tatavvur ve't-Tecdid*, 276.

133. Yusuf Huleyf, 706, 712; el-Atvî, 55-56.

134. Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri*, İstanbul 1993, 6. baskı, 128.

C- Benî Hâşim İle Münasebetleri

Hâşimiyyât'ında Benî Hâşim'i öven ve haklarını savunan Kümey't'in bu ailenin ileri gelenleriyle bizzat görüştüğü görülmektedir. Hatta bu görüşmelerin hayatının erken bir döneminde başladığı söylenebilir. Nitekim Zeynelabidin Ali b. Hüseyin'i ziyaret ettiğine dair kaynaklarımızda bilgiler mevcuttur¹³⁵. Ali b. Hüseyin 94/712 yılında vefat etmiş olduğuna¹³⁶ göre Kümey't, hayatının erken bir döneminde, 34 yaşından önce onunla görüşmüş olmalıdır. Şair -muhtemelen Medine'de- Ali b. Hüseyin'i ziyaret ederek ona I. Hâşimiyesini okumuştur. Ali b. Hüseyin Kümey't için dua ederek, kendi servetinden ve Ehl-i Bey'ten topladığı dörtyüz bin dirhemi ona teklif etmiş; ancak Kümey't kabul etmeyerek, elbisesini verirse hayır ve bereket için giyeceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Ali b. Hüseyin üzerindeki elbisesini çıkararak Kümey't'e vermiş ve onun için şöyle dua etmiştir: "Allahım! İnsanların kıyamadığı bir zamanda Kümey't nefsi-ni Resûlünün ve onun neslinin yoluna adadı. Başkaları hakkı gizlerken o açıkladı. Onu şehid olarak huzuruna al. Mutlu olarak yaşat. Bir an önce mükafatını ver. Gelecekte de bol mükafat ihsan eyle. Biz onu mükafatlandırmaktan aciz kaldık!" Kümey't daha sonraları şunu söylemiştir: "Hâlâ onun duasının bereketini hissediyorum"¹³⁷.

Kümey't'in görüştüğü ve şiirinden parçalar okuduğu Hâşimîlerin başında, siyasî hüviyetinden çok ilmî şahsiyetiyle tanınan Câfer b. Muhammed es-Sâdık (148/765) gelmektedir. Bununla ilgili bilgi, bizzat Kümey't'in şiirlerinin râvisi olan Muhammed b. Sehl tarafından nakledilmiştir. Buna göre Eyyâmü't-Teşrîk'te-muhtemelen hac ibadeti esnasında- Kümey't, Câfer es-Sâdık'ın yanına gelerek gerekli hürmeti gösterdikten sonra IV. Hâşimiyye'yi okumuştur. Şâir bu uzun kasidede Benî Ümeyye'ye karşı isyan fikrini işlemekte, onların yaptığı zulümleri dile getirerek Hz. Hüseyin'in şehadetinden ve Benî Hâşim'in faziletlerinden bahsetmektedir¹³⁸. Kümey't kasideyi okurken dinleyenler heyecanlanarak ağlamaya başlamışlardır. Şâir, Hz. Hüseyin'in şehadetinden bahsettiği beyitlere¹³⁹ geldiğinde Ca'fer es-Sâdık ellerini havaya kaldırarak: "Allahım! Kümey't'in işlediği ve işleyeceği, gizli ve aşikar günahlarını affet! ona hoşnut olacağı şeyleri ihsan et!" diye dua etmiş ve bin dinar ile bir elbise

135. Şevki Dayf, Zeyd b. Ali'nin, babası hayatta iken isyana teşebbüs etmediği ve kendisine davet etmediği noktasından hareket ederek, Kümey't'in Ali b. Hüseyin'i övmüş olabileceğine ihtimal vermekte ve bununla ilgili rivayetlerin doğru olamayacağını ifade etmektedir. (bkz. *et-Tatavvur ve't-Tecdid*, 279). Ancak biz, *Hâşimiyyât*'ın tamamının Zeyd b. Ali'den ve görüşlerinden bahseden bir manzumeler topluluğu olmadığı, Kümey't'in bütün faaliyetlerinin Zeyd b. Ali etrafında dönmediği ve ayrıca, şairin, diğer Hâşimîlerle, Zeyd b. Ali'nin hatırı için görüşmüş olmadığı noktalarından hareketle yazarın bu konudaki görüşüne katılmıyoruz.

136. İbn Sa'd, V, 221.

137. ez-Zehabî, *Tarihu'l-İslâm* (121-140), 212; a. mlf., *Nübelâ*, V, 388; el-Bağdâdî, I, 69-70.

138. *Hâşimiyyât* (Leiden), 110-114; (Beyrut), 146-187

139. *Hâşimiyyât* (Leiden), 127 vd.; (Beyrut), 166 vd.

takdim etmiştir. Kümeyt ise "Ben sizi dünya menfaati için sevmedim. Dünya malını isteseydim, onu elinde bulunduranlara giderdim. Lakin ben size ahiret için muhabbet besledim. Vücudunuza değmiş olan elbiseyi bereketi için kabul ediyorum. Fakat parayı almam", demiştir¹⁴⁰.

Ca'fer es-Sâdık'ın ravilerinden İsa b. A'yan, Kümeyt'in şiiri hakkında Ca'fer'in değerlendirmesini şu sözleriyle anlatır: "Ben Ebu Abdullah'a Kümeyt'in şiirlerini okurdum. Benî Ümeyye'yi medhettiği şiirlere geldiğimde" Ne güzel şiir söylemiş" derdi. Benî Hâşim hakkındaki şiirlerini okuduğumda "İşte bizim şairimiz, Ehl-i Beyt'in şairi" derdi. Kabileler hakkında yazdığı şiirleri okuduğumda "Nesebi iyi biliyor" derdi"¹⁴¹.

Kendi zamanında ortaya çıkan birçok sapık şiî fırkasını lânetleyen ve onların liderlerini huzurundan kovan Câfer es-Sâdık'ın Kümeyt hakkındaki görüşleri ve aralarındaki ilişkiler, şairin aşırı şiî fikirlere sahip olmadığını ve normal şartlar dahilinde Ehl-i Beyt'i desteklediğini göstermektedir.

Kümeyt'in ziyaret ettiği bir başka Hâşimî, Muhammed el-Bâkır (117/735)'dir¹⁴². Kümeyt ona "el-Mîmiyye" de denilen I. Hâşimiyye'yi okumuştur. Kaside bittikten sonra Muhammed el-Bâkır, Kümeyt'in Ehl-i Beyt'i desteklemesini, meşhur şair Hassan b. Sâbit'in Resûlullah'ı şiirleriyle desteklemesine benzetmiştir. Bazı rivayetlerde Muhammed el-Bâkır'ın Kümeyt'e para teklif ettiği; ancak onun kabul etmediği ve Muhammed'in de dua ettiği kaydedilmektedir¹⁴³.

Kümeyt, Hz. Hüseyin'in kızı Fatıma'yı da ziyaret etmiştir. el-İsfahânî ve İbn A'sem, bize bu ziyaretle ilgili olarak iki ayrı haber rivayet etmektedirler.

el-İsfahânî'nin¹⁴⁴ haberini rivayet eden Kümeyt'in mevlası Saîd, hadiseyi şöyle anlatır: "Fatıma bt. Hüseyin" Bu, bizim şairimiz, Ehl-i Beyt'in şairidir" dedi. Kümeyt'e bir bardak meşrubat ikram etti ve 30 dinar ile bir binek hayvanı verilmesini emretti. Kümeyt ağlamaya başladı ve şöyle dedi: "Vallahi kabul etmem. Ben sizi dünya için sevmedim."

İbn A'sem'in¹⁴⁵ rivayetinde Kümeyt'le birlikte Fatıma'yı ziyarete giden Dâvud b. Mus'ab'dır ve şunları anlatmaktadır: "Kümeyt'le beraber Fatıma bt. Hüseyin'i ziyaret'e gittik. Bize minder verdi ve oturduk. Fatı-

140. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6291, 6292; el-Bağdâdî, I, 70; el-Abbâsî, III, 96.

141. İbn A'sem, IV, 304.

142. İbn Sa'd, V, 320-324.

143. İbn A'sem, IV, 304; el-Mes'udî, III, 243; el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6291-2; el-Merzubânî, *Ahbâru Şuârâ*, 68-73; el-Abbâsî, III, 96.

144. *el-Eğânî*, XVIII, 6291-2; Ayrıca bkz. el-Abbâsî, III, 96.

145. İbn A'sem, IV, 305.

ma Kümeyt'e şunları söyledi: 'Allah seni hayırla mükafatlandırsın. İnsanlar bize buğzederken sen sevdin. İnsanlar bize galebe çalarken sen meddettin. Herkes ilişkiyi keserken sen ilgilendin.' Fatıma daha sonra şöyle dedi: 'Yâ Eba'l-Müstehil! Biz sana bir binek ve 60 dinar verilmesini emrettik'. Kümeyt ağlamaya başladı, onları kabul etmedi ve kalkıp gitti".

Yukarıdaki iki rivayetten, Kümeyt'in Fatıma bt. Hüseyin'i birden fazla ziyaret ettiği anlaşılmaktadır.

Ömer b. Hasan b. Ali, Kümeyt'in kendilerini ziyaretini şöyle anlatır: "Kümeyt Medine'ye yanımıza geldi. Bir gün, şiir okumasını istedik. Resulüllah hakkında yazdığı kasideyi¹⁴⁶ okudu. İnsanlar ağladılar. Kümeyt kaldığı eve gitti. Arkadaşlarımız onun için para, elbise ve daha başka şeyler topladılar... Fakat o, parayı almadı, elbiseleri aldı ve daha sonra onları giydi"¹⁴⁷.

Bir diğer Hâşimî, Abdullah b. Hasan b. Ali, kendisini ziyaret edip şiir okuyan Kümeyt'e dört bin dinara satın aldığı bir araziyi bağışlamak ve yazılı bir belgesini vermek ister. Kümeyt önce kabul etmez, ancak Abdullah'ın ısrarı üzerine alır. Fakat aradan bir müddet geçtikten sonra geri getirip iade eder.

el-Mes'ûdî¹⁴⁸ Abdullah b. Câfer'in torunu olan Abdullah b. Muaviye'nin Kümeyt'i mükafatlandırmak için bir faaliyetinden bahsetmektedir. Abdullah b. Muaviye, Benî Hâşim'in evlerini dolaşarak "Ey Benî Hâşim! İnsanlar sizin faziletlerinizi söylemeyip sustukları bir sırada Kümeyt sizinle ilgili şiirler söyledi ve kendisini Benî Ümeyye'nin hedefi haline getirdi. İmkanınız ölçüsünde onu mükafatlandırın" dedi. Bunun üzerine yüz bir dirhem değerinde para ve eşya toplandı. Hatta kadınlar zinetlerini bağışladılar. Abdullah bunları Kümeyt'e takdim etti. Ancak o kabul etmeyip sahiplerine iade edilmesini istedi. Bu esnada Abdullah, Kümeyt'ten, halk arasında kargaşalık çıkarmaya yarayacak olan Mudar -Yemen asabiyyetini tahrik etmesini istedi. Bunun üzerine Kümeyt, Nizâr kabilelerini övdü ve Yemen-Nizâr çekişmesini alevlendirdi.

Kümeyt'in meşhur Zeyd b. Ali ile alakasına gelince, kaynaklarda buna dair bilgi, Zeyd'in isyanı öncesine aittir. Zeyd b. Ali, Emevîlere karşı isyan etmeye karar verince Kümeyt'e bir mektup yazarak kendisini desteklemesini ve yanında yer almasını istemiş; Kümeyt ise kabul etmemiştir. Benî Hâşim'i diliyle desteklediğini, fakat kılıcıyla savaşmayacağını dile getiren Kümeyt, Zeyd'in isyanına katılmamıştır. Ancak Râfızîlerin

146. *Hâşimiyyât* (Leiden), 154-155; (Beyrut), 200-201.

147. *Ibn A'sem*, IV, 306.

148. *el-Mes'ûdî*, III, 243.

yaptığı gibi Zeyd'e karşı çıktığı için değil; başka sebeplerden dolayı Zeyd'in hareketine iştirak etmemiştir. Çünkü şair, Kûfe halkının psikolojisini iyi tanıyordu; isyan konusu gündeme geldiğinde Zeyd'i desteksiz bırakacaklarını biliyordu. Nitekim tahmini doğru çıkmıştır. Bununla birlikte, bu hareketinden dolayı, olaydan sonra kendi kendisini ayıplamış ve üzüntüsünü dile getirmiştir. İsyana katılmadığı ve Zeyd'i desteklemediği için üzülmüştür. Bu konuyu "Zeyd b. Ali'nin isyanındaki tutumu" başlığı altında biraz sonra ele alacağız.

Kümeyt'in Benî Hâşim ile irtibatıyla ilgili olarak yukarıda naklettiğimiz bilgiler, şairin bu aileyle son derece samimi ilişkiler içinde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu bilgilere dayanarak Kümeyt'in faaliyetlerinin Benî Hâşim tarafından benimsendiğini ve hatta desteklendiğini söyleyebiliriz. Şiirlerindeki fikirlere Benî Hâşim'in her hangi bir tepki gösterdiği görülmemektedir. Bu da gösteriyor ki Kümeyt'in *Hâşimiyyât*'ı genel olarak şairin görüşlerini ihtiva etmesinin yanında, Benî Hâşim'in görüşlerini de yansıtmaktadır.

Bunun yanında, bu ilişkiler, Kümeyt'in Benî Hâşim adına, onlardan habersiz ve asla bu ailenin adını kullanarak ve istismar ederek faaliyette bulunmadığını göstermektedir. görüldüğü üzere Kümeyt, *Hâşimiyyât*'ın büyük bir bölümünü teşkil eden I. ve IV. kasideleri Benî Hâşim'e okumuştur.

D- Kümeyt'te Kabile Asabiyeti

Kümeyt'te Kabile Asabiyeti konusuna girmeden önce, her şeyden evvel şairde dinî duygularının ağır bastığını ve Benî Hâşim'e kabile asabiyeti cihetiyle değil; bilakis Peygamber'e olan yakınlıkları dolayısıyla sevgi beslediğini ifade etmemiz gerekir. Onun Hâşimîlerle ilgili şiirleri, kabile asabiyetinin bir ürünü olan "el-Müzehhebe" sinden farklıdır. Yukarıda bu kasidenin te'lif sebeplerinden birisi olan Hakîm b. Ayyâş'la aralarındaki husumet üzerinde durmuştuk. Şimdi kasidenin bir başka te'lif sebebine temas etmek istiyoruz. Bu sebep de, Kümeyt'in Araplar arasında Yemen-Mudar asabiyetini körüklemeyi Emevî iktidarını sarsmak gayesiyle yapmış olmasıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi şair bu kasidesinde, iki aile hariç tüm Yemen kabilelerini kötölemişti. Halbuki Benî Ümeyye büyük ölçüde Yemen kabilelerinin desteği sayesinde iktidarını sürdürüyordu. Hişam b. Abdilmelik zamanında 15 yıl süreyle Irak valiliği yapmış olan Hâlid el-Kasrî de Yemenli idi ve aşırı bir şekilde Yemenlileri tutuyordu. Kümeyt bu valiye ve Benî Ümeyye'ye rağmen Yemen kabilelerine hücum etmiştir. Kümeyt'in kabile asabiyeti ile ilgili faaliyeti hakkında bilgi veren el-Mesûdî'ye göre şair, Mudar b. Nizâr'ın menâkıbını zikrettiği, faziletlerini saydığı, uzun uzadıya vasıflarını açıkladığı ve Kahtanîlerden üstün olduklarını ifade ettiği şiirleri Yemen-Nizâr

kavgasını körüklemiştir. Yemen, Nizâr'a; Nizâr da Yemen'e karşı iftihar etmeye başlamış, neticede halk fırkalara bölünmüştür. Bu bölünmenin boyutları o derece genişlemiştir ki kabile asabiyeti bedevî ve hadarî tüm Arapları etkilemiştir. Bu ortam nihayet Emevî devletinin yıkılmasına yol açmıştır¹⁴⁹. el-Mes'ûdî'nin konuyla ilgili olarak verdiği bilgiler arasında, daha önce sözünü ettiğimiz Yemenli şair Hakîm b. Ayyâş, olayın içinde bulunmamaktadır. Ancak biz, hadisenin içinde Hakîm'in bulunmasını uzak bulmadığımız gibi, üstelik el-İsfahânî'nin rivayetlerinden, Kümeyt'in kabile mücadelelerine karışmasında bu şairin açıkça rolünün bulunduğunu öğrenmekteyiz.

Aslında Benî Hâşim taraftarı bir şairin kabile asabiyetine bulaşmaması gerektiği düşünülür. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi Kümeyt'te kabile asabiyeti zâhirî bir durumdur. Onu, yani kabile asabiyetini Benî Hâşim'i savunmak, Benî Ümeyye ve valileriyle, Hâşimîlere düşman olan şairlere karşı bir silah ve siyâsî bir araç olarak kullanmıştır.

Kümeyt'te kabile asabiyetinin etkisi, şairin hayatı boyunca devam ettiği gibi, yankıları ölümünden sonra da sürmüş ve şairleri etkilemiştir. Hatta onun bu konuyla ilgili şiirleri üzerindeki tartışmalar, vefatından yüz yıl sonra devam ediyordu. Nitekim şair Di'bil el-Huzâî ve İbn Ebî Uyeyne, Kümeyt'in el Müzehhebe'sini eleştiren şiirler yazmışlardır. Benî Hâşim'in azatlısı Ebu'z-Zelfâ el-Basrî de bu ikisine cevap vermiş ve reddiye yazmıştır¹⁵⁰.

Kabile asabiyeti Kümeyt'te büyük ihtimalle Halid el-Kasrî'nin Irak valiliği esnasında ortaya çıkmıştır (105-120/723-737). Çünkü şair bu tarihten önce Benî Ümeyye'ye şiddetli bir şekilde hücum etmediği gibi; Yemen kabilelerine de nefreti yoktu. Nitekim Süleyman b. Abdilmelik (96-99/714-717) zamanında babası tarafından Horasan Valiliğine tayin edilen Muhalled b. Yezid'i medhetmişti¹⁵¹.

E- Horasan Halkını İsyana Teşviki

Hişam b. Abdilmelik 117/735 yılında Asım b. Abdullah'ı Horasan valiliğinden azlettikten sonra Irak genel valisi Hâlid el-kasrî, kendi kardeşi Esed'i buraya ikinci kez vali olarak tayin etti. Bunun üzerine Kümeyt, etkili bir kaside yazarak Horasan halkına gönderdi ve onları Emevî devleti ve valileri aleyhine isyana teşvik etti. et-Taberî tarafından nakledilen bu kasidenin bazı beyitlerini kaydetmek istiyoruz.

149. el-Mes'ûdî, III, 244-5.

150. el-Mes'ûdî, III, 245.

151. el-İsfahânî, *Eğânî*, VII, 6290, Ahmed el-Hüfî, *Edebü's-Siyâse*, 488-9.

أَلَا أَبْلَغُ جَمَاعَةَ أَهْلِ مَرُوَ عَلَى مَا كَانَ مِنْ نَأْيِ وَبُعْدِ
رِسَالَةٍ نَاصِحٍ يُهْدِي سَلَامًا وَيَأْمُرُ فِي الذِّى رَكِبُوا بِجَدِّ

.....

فَلَا تَهْنَأُوا وَلَا تَرْضَوُا بِخَسْفٍ وَلَا يَغْرُرْكُمْ أَسَدٌ بَعْدَ
وَالْأَفْرَقُوا الرِّيَاطِ سُودًا عَلَى أَهْلِ الضَّلَالَةِ وَالتَّعَدَّى

.....

Her ne kadar uzakta bulunsalar da Merv halkına tebliğ et!

Nasihat eden, selam gönderen ve onların görüşlerini teyid edenin mektubunu.

...

Gevşemeyin, zillete razı olmayın. Esed sizi bir muahede ile aldatmasın.

Aksi takdirde dalalet ve zulüm ehline karşı siyah bayrakları çekiniz.

... 152

Kümeyt bu mektubu ile Horasan halkını vali Esed, kardeşi Halid ve dolayısıyla Benî Ümeyye'ye karşı açıkça ayaklanmaya davet ediyordu. Nitekim şairin arzusu gerçekleşmiş; Horasan halkı ayaklanarak, bu mektuptan 15 yıl sonra Emevî devletini yıkmışlar ve yerine Abbâsileri iktidara getirmişlerdir.

Acaba Kümeyt, Abbâsiler lehine faaliyette bulunmuş mudur? O, *Hâşimiyyât*'ında bu ailenin bazı fertlerini zikretmekte ve kısaca övmektedir. Ancak biz Abbas oğullarıyla ve abbâsî hareketinin liderleriyle işbirliği içinde olduğuna, görüştüğüne dair bir bilgiye ve bizzat Abbâsî propagandacıları arasında onun ismine rastlayamadık. Şu kadar var ki yukarıdaki mektubunda kullandığı "siyah bayraklar" tabiriyle isyan ifade etmiş olmasının yanında, Hâris b. Süreyc'in kullandığı siyah bayrakları kasdetmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Aynı zamanda bu şiirler bu tarihten itibaren Horasan'ın Benî Hâşim taraftarlarının yoğun bir şekilde fa-

aliyet gösterdikleri önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Esed b. Abdullah, daha önce Horasan valiliği yaptığı sırada 107/725 yılında Abbâsî propagandacılarından eline geçirdiklerini idam etmişti. Bu vali aynı şekilde 117/735 yılında da bu propagandacıardan bir grubunu yakalatarak bir kısmını katletti, bir kısmının uzuvlarını kesti ve bir kısmını da hapsedti¹⁵³.

Ayrıca bu mektup, Kümeyt'in Irak ve Horasan'da Benî Ümeyye aleyhine gizlice faaliyet gösteren güçlerden birisi olduğuna da delil teşkil etmektedir¹⁵⁴.

F- Kümeyt'in Tutuklanması, Fırası ve Halife Hişam Tarafından Affedilişi

Kümeyt'in Benî Hâşim lehine ve Benî Ümeyye aleyhine propaganda yapmasından Emevî ailesinin ve Irak valilerinin rahatsız olduğu muhakkaktır. Hz. Hüseyin'in şehid edilmesinden sonra duraklama devresine giren Hâşimî isyanlarının yeniden canlanabileceği iktidarın gözünden kaçmıyordu. Üstelik şairin Yemen kabilelerine hücum etmesi, Irak valisi Halid el-Kasrî'nin Kümeyt'e olan kinini artırmıştı. Neticede vali, iktidar aleyhine yürüttüğü propaganda sebebiyle Kümeyt'i halife Hişam'a şikayet etmiş; Hişam da şairin idam edilmesini emretmiştir. Fakat Kümeyt hapishaneden kaçıp Şam'a giderek halifeye kendini affettirmeyi başarmıştır. Kaynaklarda bu olayın cereyan tarzıyla ilgili haberler değişik rivayetlerden bazı farklılıklarla anlatılmaktadır. Biz bu rivayetlerden önemli bulduklarımızı özetlemek suretiyle kaydetmek istiyoruz.

1. Kümeyt'in oğlu Müstehil'in rivayetine göre şair, Yemen kabileleri aleyhine yazdığı kasidesini neşredince Halid el-Kasrî'nin öfkesini üzerine çekti. Halid ondan öç almak gayesiyle Hişam'a hediye etmek üzere hazırladığı bir cariyeye Hâşimiyyât'ı ezberletti. Kümeyt'le ilgili bilgileri de bir mektuba yazarak Hişam b. Abdilmelik'e gönderdi. Halife mektubu okuyup câriyeden de Hâşimiyyât'ı dinleyince öfkelendi. Derhal Halid'e bir mektup yazarak şairin dilini ve elini kesmesini emretti. Halifenin emri gereğince Halid'in yakalatıp hapsedtiği Kümeyt, dostu ve Vâsıt âmili Ebân b. el-Velîd el-Becelî'nin verdiği fikirle, kendisini ziyarete gelen hanımının elbisesini giyerek hapishaneden kaçmayı başardı. Bu arada Hâlid, kocasının yerine hapishanede kalan Hubbâ'yı sorguya çekti. Ancak Benî Esed'in ayaklanması üzerine kadına işkence yapmaktan vazgeçti ve serbest bıraktı. Kümeyt bir müddet Benî Alkame'nin yanında gizlendikten sonra, yanında Benî Esed'den bir grup insanla birlikte bir gece vakti halifeden emân talep etmek üzere Şam'a doğru yola çıktı. O, yıldızlara bakarak yol takip etme bilgisine sahip olduğu için gündüzleri

153. İbnü'l-Esîr, V, 136, 190.

154. Şevki Dayf, *et-Tatavvur ve't-Teçdid*, 272.

gizlenip geceleri yürüyorlardı. Şam'a vardıklarında, burada oturan Benî Esed'le Benî Temim arasında bir müddet gizlendi. Bu arada haber göndererek yardım istediği Kureyş büyükleri, hatırı sayılır bir şahsiyet olan Anbese b. Saîd b. el-As'a giderek Mudar'ın sözcüsü olan Kümeyt'in kendilerine sığındığını; halbuki halifenin onun katlini emretmiş olduğunu bildirdiler. Anbese'nin, halifenin bir müddet önce vefat etmiş olan oğlu Muaviye'nin Deyr-i Hanîna'da bulunan kabrine sığınmasını tavsiye etmesi üzerine Kümeyt, mezarın üstüne çadırını kurdu. Ayrıca Anbese, Mesleme b. Hişam'ın nezdinde girişimde bulundu. Mesleme babasına giderek, Mudar şairi Kümeyt'in emân istemek maksadıyla geldiğini haber verdi. Halife de emân verdiğini belirterek, Mesleme'den Kümeyt için bir meclis tertiplemesini istedi. Kümeyt bu toplantıda söylediği şiirde Hişam'ı medhetti ve ölen oğlu Muaviye için mersiye okudu. Halife ağladı ve Kümeyt'e 40 bin dirhem verdi, ayrıca Mesleme de 20 bin dirhem bağışladı. Hişam, Hâlid b. Abdullah'a bir mektup yazarak Kümeyt'e ve ailesine emân verdiğini belirtti¹⁵⁵.

2. Abdurrahman b. Davud b. Ebî Ümeyye el-Belhî'nin rivayetine göre Hâlid b. Abdullah el-Kasrî ile Kümeyt arasındaki düşmanlığın sebebi ve olay şöyledir: Yemenli şair Hakîm b. Ayyâş el-Kelbî, şiirlerinde Mudar'a ve özellikle Mudar kadınlarına hakaret ediyordu. Mudar şairleri durumu Kümeyt'e haber vererek ondan Yemenli şaire cevap vermesini istediler. Fakat Kümeyt, Hâlid'in kendisine ihsanda bulunduğunu belirterek, önce cevap vermek istemediyse de Mudar kadınlarına Yemenli bir şairin hakaret etmesine tahammül edemeyerek "el-Müzehhebe" adlı kasideini yazdı. Şairin Yemen kabilelerine hücum ettiği bu kaside Halid el-Kasri'nin kulağına gidince Kümeyt'i öldüreceğini söyledi. 30 kıymetli cariyeye Haşimiyyat'ı ezberleterek Hişam'a gönderdi. Cariyelerden Haşimiyyat'ı dinleyen halife öfkeleni ve şiirin Kümeyt'e ait olduğunu öğrenince Halid'e bir mektup yazarak şairin öldürülmesini ve başının kendisine gönderilmesini istedi. Halid Kümeyt'i bir gece vakti tutuklattı. Tepkileri kendi üzerine çekmemek için Benî Esed'e Hişam'ın mektubunu okuyarak, sadece verilen emri uyguladığını belirtti. Kümeyt'in hapisshanedan kaçıışı ve Şam'a gidişi bir önceki haberle aynıdır. Başkente ulaştığında Mesleme b. Hişam onu himayesine aldı ve yeni vefat etmiş olan Muaviye b. Hişam'ın kabrinin üzerine çadırını kurmasını tavsiye etti. Sabahleyin Hişam, mezarın üzerinde Kümeyt'in çadırını görünce kızdı ve huzuruna çağırdı. Ancak merhumun çocukları Kümeyt'in eteğinden tutarak, dedelerinden, babalarının kabrine sığınan bu şahsın affedilmesini istediler. Bunun üzerine kalbi yumuşayan Hişam, Kümeyt'i sorguya çekti ve Benî Ümeyye'yi kötöleyen şiirlerinden örnekler okudu. Kümeyt, kısmen nesir ve kısmen de şiir olarak söylediği sözlerle Hişam'a cevap vererek onu yatıştırdı ve övdü. Hişam onun şiirini beğendi. 40 bin dirhem

155. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6268-74.

para ile 30 elbise verilmesini emretti. Halid'e de bir mektup yazarak Kümeyt'in hanımını serbest bırakmasını emretti¹⁵⁶.

3. Bir gün Hişam'ın kapısının önünde, üzerinde beyitler yazılı olan bir kağıt parçası bulunur ve halifeye gösterilir. Hişam şairleri huzuruna davet ederek bu şiirin kime ait olduğunu sorar. Onlar da Kümeyt'e ait olduğunu söylerler. Bunun üzerine halife, Vâsıt'ta bulunan Hâlid b. Abdullah'a durumu yazarak bilgi ister. Vali Kümeyt'le ilgili bilgileri toplar, Benî Ümeyye'yi kötölediğini ve Benî Hâşim'i övdüğünü bildirir; şiirinden bazı örnekler gönderir. Halife'nin, öldürülmesini emretmesi üzerine, Kümeyt tutuklanır. Daha sonra hanımının yardımıyla hapis haneden kaçar. Halifenin emri üzerine idam cezası uygulanmak için hapis haneye gidildiğinde Kümeyt'in yerinde hanımının bulunduğu görülür ve durum derhal Halid'e bildirilir. Bu arada Şam'a giden Kümeyt, Mesleme b. Abdilmelik'i över. Mesleme onu himayesine alır. Muaviye b. Hişam'ın kabrine sığınan Kümeyt sonunda halife tarafından affedilir¹⁵⁷.

4. İbn A'sem el-Küffî'nin Ca'fer es-Sâdık'ın Hâcibi İsa b. A'Yen'den rivayetinde şairin hapsedilmesi şu şekilde anlatılır: Kümeyt'in yollara oturarak Benî Hâşim'i öven ve Benî Ümeyye'yi kötöleyen şiirler okuduğunu Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye bildirdiler. Halid şairi yakalatıp hapse attırdı. Sonra Hişam'a durumu bildirdi. Hişam da Kümeyt'in öldürülmesini emretti. Durumdan haberdar olan Ebân b. el-Velid el-Becelî'nin verdiği fikir doğrultusunda Kümeyt, hanımının yardımıyla hapis haneden kaçtı. 20 gün Benî Alkame'nin yanında gizlendikten sonra Benî Esed'den bazı kimselerle yola çıktı. Halid, kocasının yerine hapiste kalan Kümeyt'in hanımına iyi davrandı ve serbest bıraktı. Tutuklunun kaçtığını da bir mektupla Şam'a bildirdi. Gece vakti başşehirde ulaşan Kümeyt, Mesleme b. Abdilmelik'e sığındı ve onu öven şiirler söyledi. Mesleme, ona Muaviye b. Hişam'ın kabrine sığınmasını tavsiye etti. Halife, yanında Benî Ümeyye'nin ileri gelen şahsiyetleri olduğu halde mezarı ziyarete geldiğinde Kümeyt onu karşılayarak şiirler okudu; nesir olarak da bazı övücü şeyler söyledi. Kümeyt'in fesâhati Hişam'ın hoşuna gitti, onu bağışladı ve ayrıca 10 bin dirhem verdi. Mesleme de 5 bin dirhem bağışladı. Buna ilaveten Hişam, kendisine eman verildiğini belirten yazılı bir fermanı Kümeyt'e verdi¹⁵⁸.

5. İbn Abdurrabbih'in kaynak göstermeden verdiği bilgiye göre Kümeyt b. Zeyd el-Esedî, Benî Hâşim'i övüyor ve Benî Ümeyye'yi kötülüyordu. Bundan dolayı Hişam onun yakalanmasını emretti. Kümeyt de 20 yıl gizlendi, Hişam'dan korkusuna istikrarsız bir hayat yaşadı. Mesleme b. Abdilmelik bir gün avlanmaya çıktığında Kümeyt ve arkadaşlarına

156. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6294-81; Ayrıca bkz. el-Abbâsî, III, 96 vd

157. el-Câhiz, *el-Hayavân*, II, 364; el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6282-6.

158. İbn A'sem, IV, 296-304.

159. İbn Abdurrabbih, II, 56-58.

rastladı. Kümeýt şiir okuyarak onu övdü. Kümeýt'in fesâhât ve belâğatı Mesleme'nin hoşuna gitti. Halife'nin ona kızgın olduğunu bildirdi. Şairi emanı altına alıp Hişam'ın huzuruna götürdü. Kümeýt burada bir konuşma yaptı. Nihayet Hişam onu affedip mükafatlandırdı¹⁵⁹.

Kümeýt'in halife huzurunda yaptığı konuşma, hitabet sanatı açısından değerli olarak kabul edilmektedir¹⁶⁰.

Olayla ilgili rivayetleri bu şekilde kaydettikten sonra bu haberler üzerinde kısa bir değerlendirme yapmak istiyoruz. Birinci, ikinci ve dördüncü rivayetlerde hadise detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. İkinci rivayette Halid ile Kümeýt arasındaki husûmet hakkında uzun uzadıya bilgi verilirken beşinci rivayette bundan hiç bahsedilmemektedir. Birinci ve ikinci rivayetlerde Halid'in öç almak maksadıyla şairi Hişam'a şikayet ettiği belirtilmektedir. Ayrıca Kümeýt de Hişam nezdinde Halid'i kötülemiştir. Hişam o derece âlicenab davranmıştır ki Kümeýt'in hanımının serbest bırakılmasını bile emretmiştir. Kümeýt'in valiyle olan husûmetinin daha fazla olduğu görülmektedir. Çünkü vali ile arasının düzelmeyeceğini veya kendisini affetmeyeceğini bildiği için ona hiç müracaat etmemiş, af dilememiş ve çareyi doğrudan doğruya halife gitmekte bulmuştur. Bağışlanmasını müteakip derhal Küfe'ye dönmüş ve Halid de bu arada azledilerek yerine Yusuf b. Ömer es-Sakafî tayin edilmiştir.

Kaynaklar, Kümeýt'in tutuklanması, firarı ve Hişam tarafından affedilişiyile ilgili olayın meydana geliş tarihi hakkında bilgi vermemektedir. Ancak Muaviye b. Hişam'ın vefat ettiği tarihlerde cereyan ettiği kesindir. Muaviye 119/737¹⁶¹ yılında vefat ettiğine göre bu hadise de zikredilen tarihte meydana gelmiş olmalıdır.

Burada Kümeýt'in Emevîleri övmesi üzerinde bir değerlendirme yapmak istiyoruz. Görüldüğü gibi şair Benî Ümeyye'yi yıllardır kötülemesine, onların aleyhine halkı isyana teşvik etmesine, hilafette hakları olmadığına dair propaganda yapmasına ve bu sebepten idama mahkum edilmesine rağmen Hişam'ın hoşnutluğunu kazanmış, mükâfaatına erişmiş, kendisi ve hanımı için emân almaya muvaffak olmuştur. Bütün bunlara da Hişam'ı ve Mesleme'yi, dolayısıyla Benî Ümeyye'yi övmesi sayesinde nail olmuştur. Hişam'ın affına mazhar olduğunda 59 yaşında idi. Acaba Kümeýt Benî Ümeyye'yi övmesinde gerçekten samimi mi idi? sorusu akla takılabilir. Her şeyden önce şunu söylemek gerekir ki, özellikle işin içine can korkusu girdiği zaman muhalif tarafı övme, şairler arasında sık sık görülen bir davranıştır. Gerçekten Kümeýt'in bu övgüyü ne zaman, nasıl ve hangi şartlarda yaptığı ortadadır. O, hayatından ümit kesmiş, halifenin yakınları da dahil, hayatta olan hiç kimse Kümeýt'in can

160. *Hâşimiyât*, Alm., ter. IX.

161. İbn Hazm, 92.

güvenliğini sağlamaya tam cesaret gösterememişti. Hişam'a da en zayıf anında, ölen oğlu Muaviye'nin acısının bağırını yaktığı bir zamanda yaklaşabilmiş, oğlunun mezarına sığınarak kendini affettirebilmiştir. Dolayısıyla bu medihlerin aslında şairin canını kurtarmak için söylediği sözlerden ibaret olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Şu halde Benî Ümeyye'nin zulmünden korkması Kümeyt'i bu aileyi o an için övmeye sevk etmiştir. Dolayısıyla şairin Hâşimiyyat'taki ilham kaynağı ile Benî Ümeyye'yi övdüğü şiirlerini hazırlayan sebepler farklıdır.

Kümeyt'in şiirlerini inceleyen çağımız yazarlarından Hamdân¹⁶², şairin Benî Hâşim ve Benî Ümeyye hakkındaki şiirlerini edebî açıdan ayrı ayrı mukayese etmektedir. Bu çerçevede Benî Ümeyye ile ilgili şiirlerinin Hâşimîler hakkındaki şiirlerinden zayıf olduğunu, Hâşimîleri dinî sıfatlarla överken, Emevîleri dünyevî sıfatlarla övdüğünü; üstelik Benî Ümeyye'ye karşı Benî Hâşim'i asla kötülemediğini kaydetmektedir.

Acaba Kümeyt'in Emevîleri övmesine Benî Hâşim'in tavrı ne olmuştur? Benî Hâşim, Kümeyt'in kendilerini samimi olarak desteklediğini bildikleri için bunu anlayışla karşılamışlardır. Hatta Muhammed el-Bâkır'ın şaire bu konuda izin verdiği rivayet edilmektedir¹⁶³.

Benî Hâşim ve taraftarları Kümeyt'in Benî Ümeyye'yi sevdiği için övmediğinin bilincinde olduklarından, onun bu davranışını Benî Hâşim'e karşı bir vefasızlık olarak görmemişlerdir. Çünkü Halid b. Abdullah el-Kasrî gibi Yemenli ve sert bir valinin idaresi altındaki Kûfe'de yaşayan Benî Hâşim yanlısı bir şairin gerçek fikirlerini gizlemesi, tabii karşılanması gereken bir durumdu. Kümeyt, ölümden kurtulmak ve kendi yerinde hapisanede kalan hanımını kurtarmak için Hişam'ı ve onun oğlunu övmek zorunda kalmıştı¹⁶⁴.

Kümeyt'in Benî Ümeyye'yi övmesinin yankıları Abbâsîler döneminde de etkisini sürdürmüştür. Nitekim Abbâsî Halifesi Mehdî (169/785), kendisini ziyarete gelen ve babasının Hâşim oğullarını övdüğünden dolayı ilgisini bekleyen Müstehil'e babasının Benî Ümeyye'yi övdüğü şiirleri hatırlatarak huzurundan kovmuştur¹⁶⁵.

G- Zeyd b. Ali'nin İsyanındaki Tutumu

Zeynelabidin Ali b. Hüseyin (ö. 94/712)'in oğlu olan Zeyd (80-122/699-740), halife Hişam zamanında Kûfe'de kendisine biat eden 15 bin kişiye güvenerek isyan etmiştir. Zeyd b. Ali'nin isyan konusunda istişare ettiği kardeşi Muhammed el-Bâkır, Kûfelilere güvenilemeyeceğini söyle-

162. *Şi'ru'l-Kumeyt*, 95 vd; Kümeyt'in Benî Ümeyye'ye övdüğü beyitler için bkz. et-Taberî, VII. 210. el-İsfahânî *el-Eğânî*, XVIII, 6278, Davud Sellûm, *Şi'ru'l-Kumeyt b. Zeyd*, II, 7 vd.

163. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6300-6302.

164. Ahmed el-Hüfî, 482-3; Ahmed eş-Şâyib, 240.

165. İbn Sellâm, II, 320.

miş ve kardeşine isyan etmemesini tavsiye etmişse de Zeyd dinlememiştir. Zeyd'in Hz. Ebubekir ve Ömer'e hakaret etmemesi şeklindeki görüşünü beğenmeyen Kûfelilerden büyük bir kısmı onu terketmişler; bunun yanı sıra yöneticilerin tam isyan sırasında halkı şehrin büyük camiine kapatmaları sonucu çok az sayıda taraftarı ile birlikte Yusuf b. Ömer'in ordusuna karşı savaşmış ve öldürülmüştür. Daha sonra cesedi kabrinden çıkarılarak idam edilmiş ve yakılmıştır¹⁶⁶.

Zeyd b. Ali, isyana teşebbüs ettiği sırada Kümeýt'e bir mektup yazarak kendisiyle birlikte hareket etmesini istemiştir. Ancak Kümeýt, Zeyd'in bu talebine olumsuz cevap vermiş ve onun isyanına katılmamıştır. Şairin bu davranışındaki gerekçesi Râfızilerinkinden farklıdır. Râfıziler, Zeyd'i, Hz. Ebubekir ve Ömer hakkında iyi düşünceler beslediği, onları gâsıp olarak görmediği için terketmişlerdi. Fakat Kümeýt, ilk iki halife hakkında Zeyd ile aynı görüşte olmakla beraber, başka sebeplerden dolayı ayaklanmaya katılmamıştır. Çünkü, Kümeýt, Kûfe halkını çok iyi tanıyor ve iş ciddiye binince onların Zeyd'i desteksiz bırakacaklarını tahmin ediyordu. Üstelik isyan vaktinin henüz gelmediğini savunuyordu¹⁶⁷. Bununla birlikte, Zeyd'in hareketine katılmadığından dolayı, olaydan sonra kendi kendini kötülemiş ve üzüntüsünü şu beyitlerle dile getirmiştir:

"Rasûlün oğlu beni davet etti, fakat ben icabet etmedim.

Mutlaka gelecek olan ölüm korkusundan. Ölümünden uzaklaştıracak her hangi bir yol da yoktur"¹⁶⁸.

Zeyd'in isyanının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, 126/743 yılında vuku bulan ölümüne kadar geçen 4 yıl zarfında Kümeýt'in hayatı hakkında pek fazla bilgi yoktur. Şu kadar var ki bu süre zarfında Hâşimîlerle irtibatını kesmediği anlaşılıyor. Özellikle Câfer es-Sâdık'la zaman zaman görüştüğü ve ona şiirler okuduğu bilinmektedir. Aynı şekilde, Kümeýt'in vefatından bir yıl sonra isyan edecek olan Abdullah b. Muaviye ile görüştüğü de rivayet edilmektedir.

H- Kümeýt'in Şiîliği Meselesi

Bu konuya girmeden önce, İslâm tarihinin ilk döneminde "Şiâ"nın durumuyla ilgili kısa bir giriş yapmayı gerekli görüyoruz."Şiâ", sözlükte yer alan "taraftar" anlamına uygun olarak Hulefâ-i Râşidîn döneminde, taraf olunana izafe edilerek kullanılan genel bir tabirdir. Bu anlamda ilk dört halifenin şîası olduğu gibi, Muaviye b. Ebî Süfyan'ın şîası, yani taraftarı mevcuttu. Fakat sonradan ortaya çıkan bazı olaylar üzerine bu ta-

166. et-Taberî, VII, 181 vd.; E. Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikad İslâm Mezhepleri*, 91-92.

167. Şevki Dayf, *et-Tatavvur ve'l-Tecdid*, 275.

168. *Haşimiyât* (Leiden), 157; (Beyrut), 203.

raftarlık, Hz. Ali ve soyu için daha belirgin bir hal almış ve "Şîa" denilince sadece Hz. Ali ve soyunun taraftarları anlaşılır olmuştur. Hz. Hüseyin'in şehid edilmesinden sonra Hz. Ali ve soyuna gösterilen ve o zamana kadar normal sınırlar içinde seyreden sevgi ve taraftarlık, yavaş yavaş ona ve nefesine kutsiyet atfetme ve devlet yönetiminin (imamet) Hz. Ali ve nesline ilahi bir emanet olarak verildiğini iddia etme noktasına gelmiştir. Fakat bu noktada ayırım yapmak zorundayız. Hz. Ali ve soyuna sevgi besleyen, halifenin onlardan olmasını arzu eden, yani iktidar mücadelesinde onların tarafını tutan Şîa ile Hz. Ali ve nesline kutsiyet atfederek onları masum kabul eden, Hz. Ali'yi Peygamber ve ilah seviyesine çıkarılan Şîa (Gulât) arasında kesin bir ayırım yapmak gereklidir¹⁶⁹. İlk devir İslâm tarihinde, pek çok meşhur şahsiyetin iki tür şîadan birincisine, yani Hz. Ali ve soyuna sevgi besleyen, Emevî zulmüne karşı onları destekleyen ve iktidar mücadelesinde onların tarafını tutan Şîaya mensubiyetinden bahsedilir. Nitekim Ebu Hanife'nin hocası Hammâd'ın şeyhi olan İbrahim Nehâî, Ehl-i Beyt muhibbi ve taraftarı olarak, meşrû halifenin Hz. Ali olduğunu söylerken, Muaviye'nin halkın tercihine bakmaksızın hilafeti gasbettiğine inanıyordu. Bu sebepten İbn Kuteybe Nehâî'yi Şîa'dan saymaktadır¹⁷⁰.

Kümeyt'in şîliği meselesini ele alırken bu iki tür şîa ayırımını dikate almak gerekir. Çünkü Kümeyt, şîliğin mezhepler ve akideler şeklinde henüz istikrar bulmadığı bir dönemde yaşamıştır.

Bu girişten sonra Kümeyt'in şîliği üzerinde durmak istiyoruz. Kaynaklarımızda onun Şîa'ya mensubiyetinden ve teşeyyundan bahsedilmektedir. Bu kaynaklar arasında şairi aşırı Şîa'dan gösterenler olduğu gibi, Şîa'nın Ehl-i sünnet'e en yakın kolu olan Zeydiyye'ye mensup olduğunu ileri sürenler de mevcuttur. el-Câhız¹⁷¹ onu Gulât-ı Şîa'dan saymakta; es-Seâlibi¹⁷² de râfızî olarak kabul etmektedir. el-İsfahânî, bir taraftan Benî Hâşim sempatanlığı ile bilindiğini kaydederken, diğer taraftan sadece Şîî olduğundan bahsetmektedir¹⁷³. Aynı şekilde ez-Zehebî¹⁷⁴, el-Makrizî¹⁷⁵ ve el-Abbâsî¹⁷⁶ onun yalnızca Şîî olduğunu belirtmektedirler. el-Bağdâdî'ye¹⁷⁷ göre Kümeyt Şîa'nın fakihidir ve ilk defa teşeyyu' konusunda açıkça tartışmıştır.

169. el-Cahız, *Kitabu'l-Osmaniyye*, 6; E. Ruhi Fiğlalı, *İmamiye Şiası*, 107-108; I. Hakkı Ünal, "Câfer es-Sâdık-Ebu Hanife Münasebeti çerçevesinde Özlenen İslâmî Birlik", *İlim ve Sanat* Temmuz 1993, Sayı 35-36, s. 87-88.

170. İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 624.

171. *el-Beyân ve't-Tebyîn*, II, 46.

172. *Simâru'l-Kulûb*, 313.

173. *el-Eğâni*, XVIII, 6265, 6267.

174. *Nübelâ*, V, 388.

175. *Fazlu Ali'l-Beyt*, 78.

176. *Meâhid*, III, 93.

177. *el-Bağdâdî*, I, 69.

Çağdaş yazarlar, daha ziyade onun Zeydiyye mezhebine mensup olduğunu ileri sürmektedirler¹⁷⁸.

Burada ilk önce şairi aşırı Şîî inançlara sahip bir şahsiyet olarak gösteren müelliflerin görüşlerini tartışmak istiyoruz. Her şeyden evvel belirtmemiz gerekir ki, şairin Hâşimiyyât'ında, Hâşimî imamları tavsifte aşırılık yoktur. Onda, İmamların masum oluşları, zâhirî; bâtinî bütün ilimleri ihata edişleri gibi inanışlar da mevcut değildir. Kümeyt, her hangi bir kutsiyet atfetmeksizin ve sihirbaz gibi insanları aldatan bir kimse olarak göstermeksizin, İmamın sadece âlim olması gerektiği üzerinde durur. Aynı şekilde Kümeyt'te aşırı Şîî fırkaların savundukları gaybet (imamın gizlenmesi), riç'at (imamın tekrar dönmesi), bedâ (Allah'ın iradesini değiştirmesi), tenâsuh (ruhların beden değiştirmesi), hulûl (Allah'ın imamların şahsına hulûl etmesi) gibi aşırı inanışlar bulunmamaktadır¹⁷⁹.

Bu bakımdan el-Câhız'ın¹⁸⁰ "Kümeyt Gulât-ı Şîa'dan idi" sözü gerçeği yansıtmamaktadır. Muhtemelen bu müellif, şairi, Abbâsîlerin gönlünü hoş tutmak için bu şekilde tanıtmıştır. Çünkü Abbâsîler, peygamberin mirasının sahiplerinin kendileri olduğunu iddia ediyorlardı. Bu sebepten, Peygamberin vârislerinin Hz. Ali, Fatıma ve onun oğulları olduğunu cesur bir şekilde söyleyen Kümeyt'e kızıyorlar, onu sevmiyorlar ve hatta oğluna iyi davranmıyorlardı. el-İsfahânî¹⁸¹, Abbâsîlerin Kümeyt'in oğlu Müstehil'i hakir gördüklerini, rahatsız ettiklerini ve hatta dövdüklerini kaydetmektedir. Yine aynı müellif, bir defasında gece bekçisinin Müstehil'i yakalayıp hapsettiğini, bunun üzerine şairin Ebû Ca'fer Mansur'a bir mektup yazarak düşmanları olan Benî Ümeyye'nin iktidarı döneminde korku içinde yaşadıklarını; Abbâsîler zamanında da bu korkunun ve muşibetin devam ettiğini belirttiğini kaydetmektedir. Mansur bu mektubu okuyunca "Müstehil doğru söylüyor" demiş ve onun serbest bırakılmasını emretmiştir¹⁸².

es-Seâlibî'nin iddia ettiği gibi Kümeyt'i bir râfızî olarak kabul etmek asla mümkün değildir. Bilakis Kümeyt'in fikirleri ile râfızanın fikri taban tabana zıttır. Çünkü "Râfızî" tabiri Hz. Ebûbekir ve Ömer'i reddetmediğinden dolayı Zeyd b. Ali'yi terkeden Kûfeliler için kullanılmaktadır¹⁸³. Kümeyt ise bu konuda Zeyd ile aynı görüştedir ve râfızîlerden ayrılır.

Kümeyt'in Zeydiyye ile alakasına gelince, şairin yaşadığı devir, Zeydiyye'nin henüz bir mezhep olarak teşekkül etmediği bir dönemdir. Çünkü bu mezhebin görüş bakımından önem kazanması ve müstakil bir

178. Şevki Dayf, *et-Tatavvur ve't-Tecdîd*, 286; Nu'man el-Kâdî, 615.

179. Krş. Numan el-Kâdî, 615.

180. *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I, 46.

181. *el-Eğânî*, XVIII, 6288.

182. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6288.

183. et-Taberî, VII, 180.

itikadî bünyeye kavuşması Kümeyt'in ölümünden çok sonra, Abbasîlerin ilk dönemlerinde olmuştur¹⁸⁴. Bu bakımdan Kümeyt'in fikirlerinin Zeydiyye'den önce, çağdaşı olan Zeyd b. Ali'ninkilerle karşılaştırılması gerektiği kanaatindeyiz. Zeyd isyana teşebbüs ettiği zaman kendisine Hz. Ebubekir ve Ömer hakkındaki düşüncesini soranlara, onlar hakkında hayırdan başka bir şey düşünmediğini açıklamıştı. Zeyd'e göre hilafet Benî Hâşim'in hakkı olduğu halde ellerinden alınmıştır. Ancak bu hakkı onların elinden alan ilk iki halife küfre düşmemişlerdir. İlk iki halife âdil idiler. Benî Ümeyye ise zâlimdir. Bu ikincilere karşı onun için isyan etmektedir¹⁸⁵. Zeyd'in Hz. Ebubekir ve Ömer hakkındaki görüşü daha sonraları efdal var iken mefdulün imametinin caiz olduğu şeklinde Zeydiyye mezhebinin esası haline gelmiştir¹⁸⁶.

Kümeyt, hilafet konusunda Hz. Ali'den yana düşünmekle beraber, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e sövmeye razı olmaz. İlk iki halifenin, Rasûlullah'ın kızı Fatıma'ya mirasını vermemelerini hoş karşılamamakla birlikte onları küfürle suçlamaz. Meseleyi Allah'a havale eder. Bu hususta şunları söyler:

Emîru'l-Mü'minîn Ali'yi seviyorum. Ebubekir ve Ömer'e sövmeye de razı olmam.

Her ne kadar onlar Rasûlullah'ın kızına Fedek'i ve mirasını vermedilerse dahi "kafirdirler" demem.

Kıyamet günü özür beyan ettikleri zaman ne mazeret ileri süreceklerini Allah bilir¹⁸⁷.

Kümeyt ayrıca Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e la'net edilmesini hoş görmemektedir¹⁸⁸.

Görüldüğü gibi Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer hakkında Zeyd b. Ali ile Kümeyt aynı görüştedirler. Hatta Câfer es-Sâdık ve babası Muhammed el-Bâkır'ın fikirleri de aynıdır. Câfer es-Sâdık'ın Hz. Ebubekir'e saldıran râfızîlere kızdığı söylenmektedir¹⁸⁹. Muhammed el-Bâkır da ilk iki halifeye asla sövmediği gibi, onların dostlarına dost, düşmanlarına da düşmandı¹⁹⁰.

Kümeyt, Hâşimiyyât'ta Benî Hâşim imamlarının âlim, zâhid, âdil, şecaat sahibi ve cömert olduklarından sık sık bahseder. Ancak belli bir Fâtımî'nin imametinde ısrar etmez. Genel olarak Ali oğullarından, hatta

184. E. Ruhi Fıçlalı, *İtikadî İslâm Mezhepleri*, 93.

185. et-Taberî, VII, 180-181.

186. Bkz.: eş-Şehristânî, I, 306.

187. *Hâşimiyyât* (Leiden), 156; (Beyrut), 202.

188. *Hâşimiyyât* (Leiden), 152; (Beyrut), 197.

189. ez-Zehabî, *Nübelâ*, VII, 258-59.

190. ez-Zehabî, *Nübelâ*, VII, 255.

Câfer b. Ebî Talib'den, Abbas ve oğullarından da bahseder. Horovitz¹⁹¹, Abbas ve oğullarından bahsedilen beyitlerin Abbâsiler döneminde uydurulduğu görüşündedir. Bu kesin değildir. Ancak Abbas ve oğullarıyla ilgili beyitlerin dışındakileri esas alarak dahi, Kümeyt'in belli bir Hâşimînin imameti üzerinde ısrar ettiğini söylememiz mümkün değildir.

Kümeyt'in bu fikirlerini Zeydiyye'ninkilerle mukayese edecek olursak, Zeydiyye imamların âlim, âdil, zâhid, şecaat sahibi, cömert ve ayrıca Fatıma'nın neslinden olmalarını şart koşarlar¹⁹².

Kümeyt ise Hâşimî imamların âlim, zâhid, âdil, şecâat sahibi ve cömert olduklarını söylemekle birlikte, övgüsünü sadece Fatıma'nın nesline tahsis etmediği gibi, imameti de onun nesli ile sınırlamaz. Zeydiyye bu konuda Kümeyt'ten ayrılır. Kümeyt Fatıma oğullarının dışında Ca'fer et-Tayyâr ve İbnü'l-Hanefiyye'den de bahseder. O halde diyebiliriz ki Kümeyt, Emevîlere karşı, Benî Hâşim'den kim olursa olsun desteklemekte ve onun iktidarına razı olmaktadır.

Bu durumda Kümeyt'in Zeyd b. Ali ile irtibatı olmasına rağmen sadece Zeyd'in ve Zeydiyye'nin şairi olduğunu söylemeyeceğimiz gibi, Hâşimiyyât'ın da Zeydiyye'nin esaslarının tamamını kapsadığını ifade edemeyiz. Hatta onun Zeyd'in isyanına katılmayıp ona muhalefette bulunduğunu da biliyoruz.

Kümeyt'in, yaşadığı dönemdeki Hâşimîlerden belli bir şahsın imamlığını kabul ettiğini söylemek de son derece zordur. Şâir, Şîa'da henüz imamlar silsilesinin teşekkül etmediği bir dönemde yaşadığından, onda, imamların silsilesini göremiyoruz. Sadece Benî Hâşim'i över. Hz. Peygamber'in Gadîri-Hum'da Hz. Ali'yi seçtiğini belirtir. Ondandır vasî diye bahsetmesinin dışında Hz. Ali'den sonraki imamların açık ve gizli naasla mı yoksa ümmetin seçimi ile mi tayin olunacağına dair tafsilat bulunmamaktadır.

Kümeyt'in "takiyye" konusundaki görüşüne gelince, korumak, sakınmak demek olan "takiyye", pekçok mezhebin kabul ettiği bir görüştür ve Ehl-i Sünnet'le Şîa arasındaki ihtilafli konulardan biridir. Elinde kuvvet ve iktidar bulunan kâfir ve zalimlerin can, mal ve diğer varlıkları tehdidi üzerine müsaade edilmiştir¹⁹³. Buna göre insan canını ve malını kurtarmak için gerçekte sahip olduğu görüş ve inancı saklayabilir veya aksini açıklayabilir¹⁹⁴.

191. "Kümeyt", *İ.A.*, VI, 1081.

192. eş-Şehristânî, I, 306.

193. Kur'an-ı Kerim'de bu hususla ilgili ayet-i kerimeler mevcuttur. Bkz. 3 Âli İmrân 28; 16 Nahl 106; 40 Mü'min 128.

194. E. Ruhi Fiğlalı, *İmâmiyye Şîası*, 224.

Kümeyt, IV. Hâşimiyye'nin 86 dan 107. beytine kadar 22 beyitte¹⁹⁵ Benî Hâşim'e olan sevgisini ve onlara yardım etmek istediğini açıklar. Bununla birlikte bu isteğini uygulama alanına koyamaz. Mesela eline kılıcı alıp savaşamaz, kendisini ölümün kucığına atamaz, bu konuda nefsiyle mücadele eder; kendini her ne zaman onlara açıkça yardıma ve fânî hayatı bâki hayata mukabil feda etmeye zorlasa nefsinin ikna edemez. Benî Hâşim'den isyan etmeyenleri zikreder. Bu suretle kendisini avutmaya çalışır. Devamında, merhametsiz olarak gördüğü Benî Ümeyye'ye nefretinden ve onlara karşı beslediği kinden bahsederek, onlarla muamelede en iyi aracın "takiyye" olduğunu açıklar. Şüphesiz bunu da Benî Ümeyye'nin şerrinden korunmak için yapar.

Kümeyt'te, Hâşim oğullarına mahsus bir karizma anlayışı yoktur. Üzerinde durduğu konulardan, Gadrî Hum gününde Hz. Ali'nin "velâyet"inden bahsedişini ve buna bağlı olarak hilafet makamını Hz. Muhammed'in Benî Hâşim'e bıraktığı bir miras olarak telakki etmesi ile "takiyye"nin, daha sonraki dönemlerde gelişen şiî anlayışla bağlantısı kurulabilir. Bunun dışındaki fikirleri, normal şartlar dahilinde Benî Hâşim'e sempati duymak ve bu aileyi desteklemekten ibarettir.

I- Kümeyt'in Öldürülmesi

Kümeyt, Halid el-Kasrî'nin yerine 120/738 yılında Irak valisi tayin edilen Yusuf b. Ömer es-Sakafî zamanında öldürülmüştür.

Şair 122/740 yılında Zeyd b. Ali'yi öldürmesinden dolayı Yusuf b. Ömer'i şiddetli bir şekilde kötülemiştir; hatta valiyi ve onu tayin edenleri "habis" ve "zân" olarak vasıflandırmak gibi ağır ithamlarda bulunmuştur¹⁹⁶. Fakat bir müddet sonra aynı Kümeyt'in, daha önce muhalefet ettiği valinin huzuruna bu defa onun medhetmek üzere çıktığını görüyoruz. Muhtemelen, bize göre şair, selefinden daha acımasız olan bu valinin şerrinden emin olabilmek için huzuruna gitmiştir. Olay, Yusuf b. Ömer'in Halid el-Kasrî'yi öldürmesinden sonra meydana gelmiştir. Valinin makamında Kümeyt, şiirler okuyarak Yusuf b. Ömer'i övdü ve eski valiyi kötüledi. Bu sırada Yusuf'un yanında bulunan Yemenli ve Halid taraftarı askerler kılıçlarıyla saldırarak Kümeyt'i öldürdüler (126/743)¹⁹⁷.

Valinin başında duran ve muhtemelen onu korumakla görevli olan askerlerin, valiyi öven ve selefini kötüleyen şairi validen izinsiz olarak öldürmeye cesaret edebileceklerine ihtimal vermiyoruz. O halde, acaba askerleri Kümeyt'i öldürmeye bizzat vali mi teşvik etmiştir? Bize göre bu

195. *Hâşimiyyât* (Leiden), 152; (Beyrut), 197; Şia'nın takiyye anlayışı için bkz. İhsan İlahî Zahir, *Şia'nın Kur'an, İmamet ve Takiyye Anlayışı*, ter. Sabri Hizmetli-Hasan Onat, Ankara 1984, 140-192.

196. *Hâşimiyyât* (Leiden), 156; (Beyrut), 202.

197. el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVIII, 6287; el-Bağdâdî, I, 69.

sorunun cevabı “evet” olmalıdır. Çünkü Yusuf b. Ömer, Zeyd b. Ali'nin öldürülmesi üzerine kendisine yaptığı ağır hakaretlerden dolayı Kümeyt'en intikam almak maksadıyla şairin öldürülmesini emretmiş olabilir¹⁹⁸.

Kümeyt, oğluna yaptığı vasiyete uyularak Kûfe'nin “Mekrân” adlı bölgesine defnedilmiştir. el-İsfahânî, buranın kendi zamanında Benî Esed'in kabristanı olduğunu kaydetmektedir¹⁹⁹.

Kümeyt'in Hâşimiyyât'ını Fakültemiz dergisinin müteakip sayısında yayınlanacak olan makalemizde İslam tarihi ve kültürü açısından tahlil edeceğiz. Aynı zamanda Kümeyt'in hayatı, siyâsî olaylardaki yeri ve Hâşimiyyât'ı hakkında genel bir değerlendirme yapacağız.

---

198. Brockelmann, Halid el-Kasrî hutbe okurken, Ca'feriyye'nin ona karşı isyanı sırasında askerlerin Kümeyt'i 126/743 yılında öldürdüğünü kaydetmektedir (GAL, I, 61). Ancak bu yanlıştır. Çünkü Halid 120/738 yılında valilikten azledilmişti. el-İsfahânî, Kümeyt'in ölümüyle ilgili olarak verdiği bilgiden önce, Halid'in hutbe okuduğu esnada Ca'feriyye'nin isyanından bahsetmektedir (*el-Eğânî*, XVIII, 6286-7). Brockelmann muhtemelen iki olayı birbirine karıştırmıştır.

199. *el-Eğânî*, XVIII, 6310.